

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

**KRITIČNA PRESOJA KAKOVOSTI REVIDIRANJA
RAČUNOVODSKIH IZKAZOV IN MOŽNIH PREDLOGOV
NADALJNJEGA RAZVOJA REVIZIJSKE STROKE**

Ljubljana, november 2012

INES JERETINA

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisana Ines Jeretina, študentka Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, izjavljam, da sem avtorica magistrskega dela z naslovom Kritična presoja kakovosti revidiranja računovodskih izkazov in možnih predlogov nadaljnjega razvoja revizijske stroke, pripravljenega v sodelovanju s svetovalcem dr. Markom Hočevarjem.

Izrecno izjavljam, da v skladu z določili Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami) dovolim objavo magistrskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

S svojim podpisom zagotavljam, da

- je predloženo besedilo rezultat izključno mojega lastnega raziskovalnega dela;
- je predloženo besedilo jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem
 - poskrbela, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam v magistrskem delu, citirana oziroma navedena v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, in
 - pridobila vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti (v pisni ali grafični obliki) uporabljena v besedilu, in sem to v besedilu tudi jasno zapisala;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Zakonu o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami);
- se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega magistrskega dela dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom.

V Ljubljani, dne 6. november 2012

Podpis avtorice: Ines Jeretina

KAZALO

UVOD	1
1 TEORETIČNA IZHODIŠČA ZA OBRAVNAVANO PROBLEMATIKO	3
1.1 Vloga revizorja	4
1.2 Mednarodni standardi revidiranja.....	5
1.3 Neodvisnost	7
1.4 Koncentracija.....	11
1.5 Evropski trg	17
1.6 Nadzor	17
2 PREDLAGANE MOŽNE REŠITVE	21
2.2 Prenovljena vloga revizorja	21
2.2.1 Poglobljeno poročilo in razširitev mnenja	21
2.1.2 Prenova sistema določanja mednarodnih standardov	25
2.1.3 Imenovanje in plačilo revizorjev.....	26
2.2 Povečanje neodvisnosti	27
2.2.1 Prepoved nerevizijskih storitev	27
2.2.2 Določitev maksimalnih plačil	28
2.2.3 Obvezna rotacija	29
2.2.4 Lastništvo preko zunanjega kapitala	31
2.3 Zmanjšanje koncentracije na trgu.....	33
2.3.1 Skupne revizije/revizijski konzorcij.....	33
2.3.2 Prepoved klavzul.....	35
2.3.3 Razpustitev velike štirice	36
2.3.4 Združitve manjših revizijskih podjetij	37
2.4 Enotna evropska politika	38
2.4.1 Evropski potni list	38
2.4.2 Enotni sistem nadzora	39
2.4.3 Evropski certifikat kakovosti	41
3 ANALIZA MNENJ ZAINTERESIRANIH STRANI	41
3.1 Poklicna združenja in organizacije, povezane s stroko	43
3.2 Akademiki	45
3.3 Vlagatelji	45
3.4 Javni organi	47
3.5 Podjetja; pripravljavci računovodskih izkazov.....	48
4 NADALJNI UKREPI EK	49
5 ANALIZA MNENJ POOBLAŠČENIH REVIZORJEV IZ SLOVENIJE	55
5.1 Presoja vloge revizorja in izboljšav.....	55
5.2 Neodvisnost	56
5.3 Koncentracija.....	57
5.4 Evropski potni list in certifikat kakovosti	58

SKLEP	58
LITERATURA IN VIRI	60
PRILOGE	

KAZALO SLIK

Slika 1: Medsebojna razmerja pri oblikovanju mednarodnih standardov revidiranja	7
Slika 2: Prikaz združitve v obdobju 1980–2002	12
Slika 3: Odločanje po Lamfalussyju na trgu vrednostnih papirjev in na trgu revizije.....	40
Slika 4: Struktura odgovorov na odprte dileme Zelene knjige (v %).....	42

KAZALO TABEL

Tabela 1: Vzroki za potrebne združitve revizijskih podjetij	13
Tabela 2: Uravnoveženost minimalnih plačil majhnih revidiranih podjetij v primerjavi s prihodki srednje velikih revizijskih podjetij v letu 2009 za izbrane države EU	29

UVOD

Potreba po reviziji izhaja iz revizorjeve nadzorne vloge v odnosu principala in agenta. Glede na agencijsko teorijo se odnos vzpostavi pod pogojem, da eden ali več lastnikov pooblasti agenta, da v njegovem imenu opravi določeno delo in s tem tudi prevzame nekatere odločitvene naloge. Ko se med njima pojavi konflikt, agent ne dela več v najboljšem interesu lastnika. Lastnik z namenom zmanjšanja razlik med interesi vzpostavi mehanizem kontrole. Nadzor nad finančnimi izkazi je torej mehanizem, ki pomaga zmanjševati informacijsko asimetrijo in ščiti interese lastnikov in potencialnih lastnikov, pri čemer poda razumljivo zagotovilo, da v računovodskih izkazih ni pomembno napačnih navedb (Dang, 2004, str. 12).

Revizija naj bi prispevala k verodostojnosti in zanesljivosti računovodskih izkazov, zato predstavlja pomemben del okolja finančnega poročanja. Namen revizije računovodskih izkazov je revizorju omogočiti izraziti mnenje, ali so računovodski izkazi v vseh pomembnih pogledih pripravljeni v skladu s primernim okvirom računovodskega poročanja (MSR 220). Prav tako naj bi revizija deležnike podjetja preko revizorjevega poročila informirala glede finančnega stanja podjetja, vendar se je izkazalo, da je bilo pred in med krizo izdanih veliko pozitivnih revizorjevih mnenj, čeprav je bilo finančno stanje revidiranih podjetij zelo slabo.

Finančna kriza iz leta 2008 je razkrila precejšnje šibkosti v evropskem revizijskem sistemu, zlasti kar zadeva banke in finančne institucije. Zato so se ob tem pojavila številna stara in nova vprašanja glede delovanja revizorjev. Revizijska stroka naj bi prispevala k verodostojnosti računovodskih izkazov, saj naj bi imeli revizorji »notranje« in neodvisno znanje o podjetju, vendar se v časih krize to ni najbolj izkazalo. Pomanjkljivosti na revizijskem trgu so se pokazale predvsem zaradi:

- majhne možnosti izbire revizorja zaradi visoke koncentracije,
- systemskega tveganja v primeru propada enega izmed večjih revizijskih omrežij,
- konflikta interesov in neodvisnosti revizorjev,
- dvomov o verodostojnosti in zanesljivosti revidiranih računovodskih izkazov.

Kriza je omajala zaupanje vlagateljev v revizijo, zato je Evropska komisija (v nadaljevanju EK) v letu 2010 objavila Zeleno knjigo na temo revizijske politike: Kaj smo se naučili iz krize. Z objavo tega dokumenta je EK sprožila reformo revizijskega trga. Namen dokumenta je bil predvsem odpreti vprašanja glede vloge revizorja, neodvisnosti in profesionalnega skepticizma, nadzora in zmanjšati nepotrebna bremena za mala in srednje velika podjetja (EK, 2011, str. 5).

V letu 2011 je EK objavila dva predloga za reformo revizijskega trga, in sicer Predlog uredbe Evropskega Parlamenta in Sveta o posebnih zahtevah v zvezi z obvezno revizijo

subjektov javnega interesa (v nadaljevanju predlog Uredbe) in Predlog direktive Evropskega parlamenta in Sveta o spremembi Direktive 2006/43/ES o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze (v nadaljevanju predlog Direktive), ki naj bi v zakonodajo držav članic Evropske unije (v nadaljevanju EU) prinesle razrešitev nekaj ključnih dilem sedanjega sistema.

Namen magistrskega dela je na osnovi analize sedanjega stanja oblikovati smiselne in učinkovite predloge za povečanje zaupanja v revizijsko stroko. V delu preučim možne rešitve, od katerih bi imeli koristi tako vlagatelji kot vsi ostali deležniki ter tudi podjetja, saj bi se povečala kredibilnost in zaupanje v finančne informacije. Prav tako bi se z določenimi predlaganimi rešitvami izboljšal položaj revizijskih družb, v smislu zmanjšanja ovir za vstop in povečanja mednarodnih priložnosti. Rešitve bi pozitivno vplivale na države članice EU in trenutne nadzorne organe, saj bi se poenotili standardi, zakonodaja in ostala pravila. Končno bi bila na boljšem tudi družba kot celota, saj bi okrepljena vloga revizorja pomagala pri preprečevanju nastanka ponovne krize.

Magistrsko delo v skladu z naslovom zasleduje tri cilje. Prvi cilj je teoretično predstaviti obravnavano problematiko ter s pomočjo analize preveriti pomanjkljivost, nepravilnosti in napake v trenutnem delovanju revizijske stroke ter s tem prispevati k boljšemu poznavanju sedanjega stanja revizorskega poklica.

Drugi cilj je predlagati rešitve oziroma dopolnitve, ki bi prispevale k večji verodostojnosti in zaupanju v poklic revizorja. V magistrskem delu analiziram prednosti in pomanjkljivosti rešitev, ki bi zmanjšale oziroma izničile trenutne anomalije na revizijskem trgu.

Tretji cilj je soočiti mnenja vseh zainteresiranih strani o predlaganih rešitvah in tako praktično preveriti vpliv posameznih rešitev na revizorje, vlagatelje, poklicna združenja, pripravljavce finančnih izkazov in akademike.

Magistrsko delo v prvem delu vsebuje teoretično-analitičen pregled strokovne literature, raziskav in člankov strokovnjakov s področja obravnavane problematike. Pri pisanju teoretičnega dela uporabim domačo in tujo strokovno literaturo ter veljavne zakonske okvire oziroma predpise s področja revidiranja. Pri tem uporabim metodi zbiranja in povezovanja teoretskih izhodišč revizijske stroke. V sklopu teoretske analize s pomočjo opisne metode in metode kompilacije združim spoznanja različnih avtorjev s področja sedanje problematike revizorskega poklica. Primerjam tudi skladnost dejanskega izvajanja v praksi s teoretičnimi smernicami in standardi oziroma obstoječimi pravili.

V nadaljevanju magistrskega dela analiziram možne rešitve za izboljšanje sedanjega stanja, pri čemer se oprem tudi na induktivno metodo, saj poskusim rešitve, ki jih določene države že uporabljajo, aplicirati na celotno Evropsko unijo. Pri tem analiziram prednosti in pomanjkljivosti možnih rešitev.

V tretjem delu s pomočjo sintetične metode povzamem mnenja zainteresiranih o predlaganih rešitvah. Nato povzamem še predloge nove zakonodaje na revizijskem trgu.

V zadnjem delu uporabim tudi raziskovalno tehniko delno strukturiranega intervjuja, kjer o novi reformi povprašam tudi pooblašcene revizorje iz ene izmed slovenskih revizijskih družb.

Pri izdelavi magistrskega dela uporabim tudi teoretična znanja s podiplomskega študija in znanje, ki sem ga iz praktičnih izkušenj pridobila med delom v revizijski družbi.

Magistrsko delo je sestavljeno iz petih sklopov, ki si sledijo v logičnem zaporedju. V prvem delu gre za teoretični oris izbranih pomanjkljivosti, pri čemer so znotraj vsakega sklopa razdelani pravni okvir, trenutna urejenost področja in njegova problematika. V drugem delu so nanizane možne rešitve, ki se nanašajo na sklope iz prvega dela. Pri vsaki možni rešitvi preučim njene prednosti in pomanjkljivosti ter preverim morebitno uporabo rešitve iz kakšne druge države. Tretji del je namenjen sintezi odgovorov kot rezultat na vprašanja Zelene knjige. Namen tega dela je preučiti rešitve drugega poglavja iz zornega kota vlagateljev, revizorjev in drugih zainteresiranih strani ter posledično ugotavljanje učinka rešitev na posamezno skupino. Četrti del je namenjen preučitvi objave predloga nove Direktive in Uredbe, ki se nanašata na reformo revizijskega trga. V petem delu povzamem odgovore opravljenega intervjuja s pooblaščenimi revizorji iz ene izmed slovenskih revizijskih hiš.

1 TEORETIČNA IZHODIŠČA ZA OBRAVNAVANO PROBLEMATIKO

V tem poglavju se osredotočim na posamezne teme, ki se zdijo problematične v revizijski stroki. Pri tem preverim teoretična izhodišča in sedanje stanje v Sloveniji in EU. Gre za problematične teme, pri katerih obstaja tendenca za njihovo izboljšanje v smislu bolj učinkovitega sistema revidiranja, ki bi zmanjšal vrzel med pričakovanji lastnikov in revizorjev. Preučim razvoj vloge revizorja in trenutno stanje ter zaznavo tega poklica s strani tretjih oseb. Nato se osredotočim na razvoj mednarodnih standardov revidiranja in predvsem vlogo, ki jo imata Mednarodna zveza računovodskih strokovnjakov (angl. *International Federation of Accountants*, v nadaljevanju IFAC) ter Odbor za mednarodne standarde revidiranja in dajanja zagotovil (angl. *The International Auditing and Assurance Standards Board*, v nadaljevanju IAASB), ki sprejema standarde v okviru IFAC. V nadaljevanju preučim dosedanje ukrepe za zagotavljanje neodvisnosti in izpostavim dileme, ki se kljub številnim ukrepom še kažejo kot problematične na tem področju. Lotim se tudi dosedanjega sistema lastništva revizijskih podjetij, ki je v večini primerov osnovan na različnih modelih partnerstev, kar povzroča visoko tveganje za revizijske partnerje ter omejen dostop do kapitala. V nadaljevanju se dotaknem koncentracije na revizijskem trgu in s tem povezanega sistemskega tveganja v primeru propada ene izmed velikih revizijskih

podjetij. Na koncu poglavja pa obravnavam še evropski trg kot celoto in problematiko dosedanjega nadzora na evropski ravni.

1.1 Vloga revizorja

Revizija je strokovna funkcija, ki ima pravne, ekonomske in etične posledice. Revizorji preverjajo in poročajo o ekonomskih informacijah revidiranih podjetij, kjer imajo interes vsi deležniki. Začetek tega poglavja je zato namenjen razumevanju osnovne vloge revizorja v sedanjem času, za kar pa je treba razumeti razvoj stroke, saj se je z razvojem postavila tudi osnova za nadaljnje snovanje potrebnih sprememb v stroki.

Historični dokazi kažejo, da so bile že v časih grških in rimskih imperijev finance prihodkov in odhodkov vodene tako, da je nekdo izvajal transakcije, drugi pa jih je preverjal z namenom, da ne bi prišlo do napak ali odtujitev. V letu 1494 se je razvilo dvostavno knjigovodstvo, prav tako so se določile naloge in obveznosti revizorja, ki so se kasneje le še krepile. Revizija, kot jo poznamo danes, se zgodovinsko povezuje predvsem z industrijsko revolucijo v 18. stoletju. Ta je povzročila povečanje trgovskih operacij, ki so zahtevale tudi velika kapitalska vlaganja. Posamezna podjetja niso bila več sposobna zagotoviti kapitala za širitev poslovanja. Odkritje parnega stroja, razvoj transporta in komunikacije ter bančnih ustanov je povzročilo ločitev funkcije upravljanja in poslovanja. Ločitev funkcij je povzročila potrebo po nadzoru lastnikov nad poslovanjem. Ta razvoj je imel neposredni učinek na revizijo, zato se je v 19. stoletju povečala vloga revizorjev, v smislu dodane vrednosti za deležnike preko podajanja mnenj o pravilnosti izkazov (Saxena, Srinivas, Rai & Rai, 2010, str. 2–8).

Pomen revizije izhaja iz latinske besede »*audire*«, kar pomeni slišati. V srednjem veku so uporabljali preverjanje denarnih transakcij za potrebe odkrivanja prevar, danes pa se obseg revizije povečuje iz dneva v dan zaradi nenehnih sprememb, načinov in pogojev poslovanja. Glavni namen revizije je ugotavljanje, ali računovodski izkazi predstavljajo resničen in pošten prikaz poslovanja. Zakon o revidiranju (Ur. l. RS, št. 65/2008-UPB1, v nadaljevanju ZRev-2) v 3. členu podaja definicijo revidiranja: »Revidiranje pomeni revidiranje računovodskih izkazov, druge posle dajanja zagotovil in posle opravljanja dogovorjenih postopkov, ki se izvajajo na osnovi pravil IFAC s področij revidiranja, dajanja zagotovil in etike. Revidiranje računovodskih izkazov je preizkušanje in ocenjevanje računovodskih izkazov ter podatkov in metod, uporabljenih pri njihovem sestavljanju, in na osnovi tega dajanje neodvisnega strokovnega mnenja o tem, ali računovodski izkazi v vseh pomembnih pogledih podajajo resničen in pošten prikaz finančnega stanja in poslovni izid pravne osebe v skladu s primernim okvirom računovodskega poročanja«.

Potreba po reviziji se je okrepila z agencijsko teorijo Jensena in Mecklinga iz leta 1976. Gre torej za asimetrijo informacij med principalom (deležniki) in agentom (poslovodstvo).

V tem kontekstu torej deležniki dajo pooblastila poslovodstvu za maksimiranje dobička. V primeru uspešnosti je poslovodstvo nagrajeno. Poslovodstvo pri tem lahko maksimizira lastne koristi pred deležniki in predstavi preoptimistične ali celo zavajajoče izkaze podjetja. Konflikt se lahko omili preko različnih vzvodov, eden od teh je tudi letna revizija, ki jo izvajajo neodvisni strokovnjaki, ki delujejo v vlogi javnega interesa (Sikka, Filling & Liew, 2009, str. 137).

Podjetja morajo torej za svoje potrebe in za potrebe zunanjih uporabnikov izdelovati računovodske izkaze, v katerih razkrivajo tako stanje svojih sredstev, obveznosti in kapitala kakor tudi obračune poslovanja. Med uporabnike računovodskih izkazov se štejejo vlagatelji, zaposleni v podjetju, posojilodajalci, dobavitelji, kupci, država in javnost. Čeprav se izkazi revidirajo, to ne pomeni, da je revizor dolžan zagotoviti, da v revidiranih izkazih ni nobene netočnosti. Gre za tako imenovano »razumno zagotovilo«, ki pa se bolj nanaša na skladnost z okvirom poročanja in manj na zagotavljanje verodostojnosti in poštenosti računovodskih izkazov. Problem, ki se pojavlja, je torej dajanje prednosti obliki pred vsebino, kar se je pokazalo tudi v času finančne krize.

Lastniki izražajo nezadovoljstvo predvsem na področju poročanja revizorjev, saj so njihova poročila v standardizirani obliki in ne povedo veliko o poslovanju podjetja. Ciesielski in Weirich (2012, str. 11) predstavlja vrste revizorskega mnenja kot model dveh možnih izbir, in sicer »ali podjetje opravi izpit (pritrdilno mnenje) ali ne (prilagojeno mnenje)«. Ta poenostavitev lahko vlagatelje zavede, da so vsi računovodski izkazi enako kakovostno in konsistentno pripravljeni ter da je revizijska družba naredila vse revizije z enakimi standardi skrbnosti in kakovosti. Zato se ti zavzemajo za razširitev mnenja, kjer bi dobili nekaj več informacij o poteku revizije kot o poslovanju revidiranega podjetja. Prav tako bi si želeli izvedeti nekoliko več informacij o prihodnosti poslovanja podjetja z vidika revizorja. Vendar v dosednji ureditvi tovrstno revidiranje ni v pristojnosti revizorjev, zato bi bilo treba ponovno preučiti pristojnosti in vlogo revizorja. V poglavju z možnimi rešitvami je predstavljen model razširitve revizorjevega mnenja, saj bi to omogočilo boljši vpogled v računovodske izkaze posameznih revidiranih podjetij.

1.2 Mednarodni standardi revidiranja

Mednarodne standarde revidiranja (angl. *International Standards of Auditing*, v nadaljevanju ISA) določa IAASB, ki deluje v okviru IFAC.

V EU že dolgo obstaja tendenca za harmonizacijo pravil računovodenja in revidiranja z namenom primerljivosti evropskih podjetij. V Direktivi 2006/43/ES Evropskega parlamenta in Sveta o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze (Ur. l. EU, št. 157/87) je v 26. členu določeno, da morajo države članice od zakonitih revizorjev in revizijskih podjetij zahtevati, da izvajajo obvezne revizije v skladu mednarodnimi revizijskimi standardi, ki jih je sprejela EK.

Med letoma 2006 in 2009 je IAASB opravil temeljito revizijo mednarodnih standardov revidiranja in jih prečistil v skladu s tako imenovanim projektom za jasnost (angl. *Clarity project*). Prečiščeni mednarodni standardi revidiranja so tako ponudili primerne odgovore na spremembe narave revizijskih dokazil v zvezi z računovodenjem po poštenih vrednostih, s poročanjem o ocenah in občutljivih elementih ter v zvezi s pristopom pri transakcijah s povezanimi strankami. Gre predvsem za področja, ki so se v času krize izkazala za problematična, saj gre za subjektivne presoje, ki se razlikujejo od podjetja do podjetja (Mednarodna zveza računovodskih strokovnjakov, 2009).

ZRev-2 v 4. členu določa, da se mora revidiranje v Sloveniji izvajati ob upoštevanju temeljnih revizijskih načel in drugih pravil revidiranja, ki jih sprejema Slovenski inštitut za revizijo (v nadaljevanju SIR), ter mednarodnih standardov revidiranja in mednarodnih stališč o revidiranju, ki jih pri Mednarodnem združenju računovodij sprejema Mednarodni odbor za pravila revidiranja.

Struktura IFAC in povezanost z ostalimi organi postavljanja mednarodnih revizijskih standardov (Slika 1) vzbuja dvom o neodvisnosti postavitve standardov. Večina organizacij, ki so odgovorne za pripravo standardov, je javnih in financiranih s strani vladnih organov ali nacionalnih članov organizacije, medtem ko je IAASB izjema. Gre za zasebno organizacijo znotraj IFAC, ki je tudi odgovorna za Mednarodne standarde revizijske etike, izobraževanje in računovodenje javnega sektorja. Poslanstvo IFAC je, da služi javnemu interesu, ki naj bi bil dosežen z okrepitevijo računovodskega poklica v svetovnem merilu in s prispevkom k razvoju močnih ekonomij z ustvarjanjem visokokvalitetnih standardov (Mednarodna zveza računovodskih strokovnjakov, 2012). IFAC ima znotraj svoje strukture tri organe za določanje in izdajo mednarodnih standardov, med njimi tudi IAASB. Večina njihovih članov je določena s strani organa IFAC in Foruma podjetij (angl. *Forum of Firms*, v nadaljevanju FOF). Gre za združenje revizijskih hiš, katerih podaljšana roka je Mednarodni revizijski odbor (angl. *Transnational Auditors Comittee*, v nadaljevanju TAC), ki predstavlja povezavo med FOF in IFAC, kjer lahko zaznamo precejšnji konflikt interesa, saj TAC predstavlja glas velikih revizijskih podjetij in nominira zaposlene v odbore za sprejemanje standardov. Na drugi strani imamo Skupino za nadzor (angl. *Monitoring Group*, v nadaljevanju MG), ki jo sestavljajo EK, Svetovna Banka, Mednarodna komisija za vrednostne papirje (angl. *International Organisation of Securities Commissions – IOSCO*), Mednarodna organizacija zavarovalnih nadzornikov (angl. *International Association of Insurance Supervisors*, v nadaljevanju IASIS) in Baselski odbor za bančni nadzor (angl. *Basel Committee on Banking Supervision – BCBS*). Naloga tega organa je nadzor nad implementacijo reform IFAC in ocena njihove učinkovitosti. Skupina tudi nominira člane Nadzornega sveta javnega interesa (angl. *Public Interest Oversight Board – PIOB*) ter ga nadzira in mu svetuje v zvezi z regulativnim in pravnim razvojem, ki je pomemben za nadzor javnega interesa. Povezovalna skupina IFAC (angl. *International Regulatory Laislation Group*) pa omogoča formalne možnosti za

srečanja z regulatorji in predstavniki TAC. Revizijske hiše na drugi strani objavljajo dokumente, kjer izražajo stališča do sedanje politike in nove predloge za spremembe, ter preko TAC tudi vplivajo na regulatorno oblast (Humphrey, Loft & Woods, 2009, str. 812–813). Omenjena povezava kaže na konflikt interesa med organizacijami, ki so odgovorne za postavljanje standardov revidiranja.

Slika 1: Medsebojna razmerja pri oblikovanju mednarodnih standardov revidiranja

Vir: Humphrey et al., The global audit profession and the international financial architecture: Understanding regulatory relationships at a time of financial crisis, 2009, str. 813.

1.3 Neodvisnost

Revizijska podjetja morajo tako kot številna profesionalna podjetja aktivno obvladovati svoje navzkrižne interese, vendar je za razliko od različnih ponudnikov profesionalnih storitev revizorjem predpisana obvezna vloga; revizija se zahteva po zakonu. Zato naj bi bila neodvisnost temeljna predpostavka revizijskega okolja.

Neodvisnost revizijskih podjetij je stalna tema v tej stroki, saj gre za pomembno načelo, ki služi funkciji revizorjev v smislu delovanja v javnem interesu. Po škandalih, kot so Parmalat Enron in drugi, so se Združene države Amerike (v nadaljevanju ZDA) in EU odzvale s spremembo zakonodaje na tem področju. V ZDA je kot odgovor na škatle v 2002 nastal Sarbanes Oxleyjev zakon, ki naj bi obnovil zaupanje delničarjev v revizijsko stroko. V EU pa je v letu 2006 nastala Direktiva 2006/43/ES Evropskega parlamenta in Sveta o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze (Ur. l. EU 157/87 – v nadaljevanju Direktiva), ki je poskušala reševati dotedanje anomalije na različnih področjih. Poudarek v takratni novi zakonodaji je bil predvsem na poklicni etiki in neodvisnosti. Splošno izhodišče v 11. točki v Direktivi določa, da bi morali biti zakoniti revizorji in revizijska podjetja pri opravljanju obveznih revizij neodvisni. Lahko sicer

obvestijo revidirani subjekt o zadevah, ki izhajajo iz revizije, vendar bi se morali vzdržati sodelovanja v postopkih notranjega odločanja v revidiranem subjektu. Če se znajdejo v položaju, ko so nevarnosti za njihovo neodvisnost, celo po uporabi varoval za omilitev teh nevarnosti, prevelike, bi morali odstopiti od revizijskega posla ali pa ga zavrniti. Ugotovitev, da neki odnos ogroža revizorjevo neodvisnost, je lahko različna, če se nanaša na odnos med revizorjem in revidiranim subjektom ali če se nanaša na odnos med mrežo in revidiranim subjektom. Primeri ogrožanja neodvisnosti zakonitega revizorja ali revizijske družbe so neposredni ali posredni finančni interes za revidirani subjekt in opravljanje dodatnih storitev, ki niso povezane z revizijo. Tudi višina honorarjev, prejetih od enega revidiranega subjekta, in/ali struktura honorarjev lahko ogrozita neodvisnost zakonitega revizorja ali revizijskega podjetja.

Direktiva neodvisnost obravnava v členu 22 (Neodvisnost in nepristranskost), v členu 24 (Neodvisnost in nepristranskost zakonitih revizorjev, ki izvajajo obvezno revizijo v imenu revizijskih podjetij) in v členu 42 (Neodvisnost). V nadaljevanju so predstavljena glavna določila omenjenih členov, ki državam članicam nalagajo, da v svoji zakonodaji zagotovijo, da:

- zakoniti revizor ali revizijsko podjetje ne opravi obvezne revizije, če obstaja kakršen koli posredni ali neposredni finančni, poslovni, zaposlitveni ali drugi odnos, vključno z opravljanjem dodatnih nerevizijskih storitev, med zakonitim revizorjem, revizijskim podjetjem ali mrežo in revidiranim subjektom;
- v primeru, ko neodvisnost zakonitega revizorja ali revizijskega podjetja ogrožajo nevarnosti, kot so samopregledovanje, koristoljubje, zagovarjanje domačnosti ali zaupanje ali ustrahovanje, mora zakoniti revizor ali revizijsko podjetje uporabiti varovala za omilitev teh nevarnosti;
- lastniki ali delničarji revizijskega podjetja ter člani upravnih, poslovnih in nadzornih organov takšnega podjetja ali pridruženega podjetja ne posegajo v izvajanje obvezne revizije na kakršen koli način, ki bi ogrozil neodvisnost in nepristranskost zakonitega revizorja, ki izvaja obvezno revizijo v imenu revizijskega podjetja;
- zakoniti revizorji ali revizijska podjetja, ki opravljajo obvezne revizije subjektov javnega interesa, vsako leto revizijski komisiji pisno potrdijo svojo neodvisnost od revidiranega subjekta javnega interesa ter ji razkrijejo vse dodatne storitve, ki so jih opravili za revidirani subjekt;
- se ključni revizijski partner/partnerji, odgovoren/odgovorni za izvajanje obveznih revizij, menja/menjajo pri posameznem revizijskem poslu najpozneje po sedmih letih od datuma imenovanja in se mu/jim dovoli, da ponovno sodeluje/sodelujejo pri reviziji tega revidiranega subjekta po najmanj dveh letih.

V Sloveniji so bila načela po Direktivi prenesena na najvišji ravni, in sicer v Zakon o revidiranju (v nadaljevanju ZRev-2).

Glede na to, da so zahteve za neodvisnost precej podobne naštetim v Direktivi, so na tem mestu povzeta le področja, ki urejajo neodvisnost:

- lastniška struktura revizijskih družb, pogoji za pridobitev lastniškega deleža in glasovalnih pravic lastnikov,
- omejitev revidiranja določenih pravnih oseb,
- omejitev glede opravljanja nerevizisjskih storitev za naročnika,
- poročanje lastnikov revizijskih družb o finančnih povezavah z drugimi pravnimi osebami,
- poudarjanje vloge revizijske komisije pri izbiri revizorja,
- potrjevanje neodvisnosti revizorja revizijski komisiji stranke,
- uveljavitev postopkov ob razrešitvi revizijske družbe s strani stranke,
- obvezna menjava revizorja pri posamezni stranki,
- prepoved prevzemanja položaja člana ali svetovalca poslovnega organa oziroma vodje računovodskega ali finančnega področja v revidirani pravni osebi.

Mednarodni standardi revidiranja (v nadaljevanju MSR) se vsebinsko ne ukvarjajo z neodvisnostjo, temveč se nanjo zgolj sklicujejo, ko revizorja napotijo k izvajanju določenih postopkov. V MSR 220: Obvladovanje kakovosti revizije računovodskih izkazov lahko preberemo, da so etične zahteve zapisane v delu A in B Kodeksa etike za računovodske strokovnjake IFAC (v nadaljevanju Kodeks). Del A določa temeljna načela poklicne etike za računovodske strokovnjake in daje konceptualni okvir za uporabo teh načel. Konceptualni okvir daje napotke za temeljna etična načela (neoporečnost, nepristranskost, strokovna kompetentnost in dolžna skrbnost, zaupnost in poklicno vedenje). Dela B in C ponazarjata, kako se mora konceptualni okvir uporabljati v posebnih situacijah, pri čemer je del B namenjen samostojnim računovodskim strokovnjakom, del C pa se nanaša na računovodske strokovnjake v podjetju (Mednarodni standard revidiranja 220, 2009, str. 3).

Poleg zgoraj omenjenih pravil o neodvisnosti je SIR izdal še Kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev, ki predstavlja vodilo pri opravljanju poklicnih dolžnostih in določa temeljne prvine etičnega in poklicnega obnašanja v stroki in javnosti. Tudi v omenjenem kodeksu je kot eno izmed temeljnih načel opredeljena neodvisnost. V prvi vrsti gre za miselnost, za katero sta značilni neoporečnost in nepristranskost pri opravljanju poklica. Revizor ne sme biti udeležen v revidiranem podjetju na noben način, ki bi ogrožal njegovo nepristranskost in neodvisnost, in mora to kazati pri vsakem prevzetem naročilu (SIR, 1994, str. 3).

Kot je razvidno iz zgornjih zapisov, obstaja mnogo pravil v luči neodvisnosti, ki se jih morajo revizorji držati. Ne glede na to pa je tema vedno bolj aktualna, saj se zdi, da se pravila lahko interpretirajo na različne načine. Najbolj problematična zadeva znotraj načela

neodvisnosti je nudenje nerevizijskih storitev, zato je tema nekoliko bolj razdelana v nadaljevanju.

Strokovnjaki se že več kot 30 let ukvarjajo z vprašanjem, povezanim z nudenjem nerevizijskih storitev s strani revizijskih hiš. Nerevizijske storitve vključujejo ocenjevanje vrednosti podjetij, nepremičnin, strojev in opreme, davčne in aktuarske storitve ter storitve revizije informacijskih sistemov in notranje revizije. Tema se dotika treh ključnih deležnikov, in sicer bralcev finančnih izkazov, revizorjev in posloводства znotraj revidiranih podjetij. Z vidika bralcev letnega poročila je najpomembnejše vprašanje, ali ponudba nerevizijskih storitev vpliva na revizorjevo neodvisnost po videzu, kar pomeni izogibanje dejstvom in okoliščinam, ki so tako pomembni, da bi razumna in obveščena tretja stranka, ki pozna vse ustrezne informacije, tudi uporabljena varovala, utemeljeno sklepala, da je neoporečnost, nepristranskost ali strokovni dvom podjetja računovodskih strokovnjakov ali člana skupine za pridobivanje zagotovil ogrožen. Za ostali dve skupini je primarna skrb neodvisnost mnenja, ki predstavlja miselnost, ki dopušča oblikovanje mnenja, ne da bi bilo pod kakim vplivom, ki bi ogrozilo strokovno presojo, ter posamezniku omogoča delovati neoporečno, nepristransko in s strokovnim dvomom (Kodeks etike MZRS za računovodske strokovnjake, 2008, str. 21).

Na ravni EU ne obstaja določba, ki bi revizorjem prepovedovala ponujanje nerevizijskih storitev svojim revidiranim strankam. V skladu z 22. členom Direktive se storitve revizije ne smejo zagotavljati, kadar je »nepristranska, razumna in obveščena tretja stranka zaključila, da je neodvisnost zakonitega revizorja ali revizijskega podjetja ogrožena«. To pravilo velja tudi za zagotavljanje nerevizijskih storitev. V Sloveniji je opredelitev precej stroga, saj je iz ZRev-2 razvidno, da ta prepoveduje opravljanje nerevizijskih storitev za revidirana podjetja v času opravljanja revizije in še dve leti po tem. V praksi pa se dogaja, da imajo revizijske hiše več registriranih podjetij, ki opravljajo različne storitve svetovanja in izobraževanja za stranke. Evropska komisija si torej želi popolne prepovedi ponudbe nerevizijskih storitev, saj bi se le s tem omogočili popolna neodvisnost in nepristranskost.

V ZRev-2 je v 44. členu določeno, da mora revizijska družba v pravni osebi revidiranje opravljati neodvisno, nepristransko in v skladu s pravili revidiranja. Lastniki in delničarji revizijske družbe ter člani upravnih, poslovodnih in nadzornih organov te družbe ali pridružene družbe ne smejo posegati v izvajanje revizije na kakršen koli način, ki bi ogrozil neodvisnost in nepristranskost pooblaščenega revizorja. V 45. členu pa pravi, da revizijska družba ne sme opravljati revidiranja v posamezni pravni osebi:

- če ima naložbe v tej pravni osebi,
- če ima ta pravna oseba naložbe v revizijski družbi,
- če so osebe, ki so povezane s pravno osebo: ožji družinski člani članov posloводства, nadzornega sveta oziroma pooblaščenih revizorjev v revizijski družbi ali skupaj posredno ali neposredno imetniki kvalificiranega deleža v revizijski družbi,

- če revizijska družba oziroma katera koli organizacijska enota v mreži, ki ji pripada, oziroma z revizijsko družbo povezana oseba opravlja ali je v zadnjih dveh letih pred sklenitvijo pogodbe o revidiranju računovodskih izkazov opravljala pri pravni osebi kakršne koli računovodske oziroma knjigovodske storitve; storitve ocenjevanja vrednosti za namene računovodskega poročanja, ki lahko vplivajo na postavke računovodskih izkazov; storitve davčnega svetovanja, ki lahko vplivajo na postavke računovodskih izkazov; storitve zastopanja v davčnih in sodnih postopkih v davčnih zadevah; storitve notranjega revidiranja; storitve vzpostavljanja oziroma uvajanja informacijskega sistema, ki sega na področje računovodenja oziroma oblikovanja informacij, ki so vsebovane v računovodskih izkazih pravne osebe; storitve poslovno-finančnega svetovanja, ki vplivajo na postavke računovodskih izkazov, in storitve poslovno-finančnega svetovanja, ki vključujejo oglaševanje, trgovanje ali jamstvo za lastniške deleže in dolžniške vrednostne papirje pravne osebe; pravne storitve; kakršne koli druge storitve, ki lahko vplivajo na postavke računovodskih izkazov,
- če je povezana s pravno osebo na drug način in bi zaradi te povezave lahko obstajal dvom v neodvisnost in nepristranskost revidiranja.

V ZRev-2 je v členu 45 tudi določeno, da pooblaščen revizor ne sme opravljati nalog revidiranja v posamezni pravni osebi, če je kot ključni revizijski partner opravljal revizijo računovodskih izkazov pri pravni osebi neprekinjeno sedem let po datumu prvega imenovanja in po opravljeni zadnji reviziji še nista pretekli dve leti, za kateri je opravil revizijo računovodskih izkazov drug ključni revizijski partner in če ima naložbe v tej pravni osebi ter če je povezan s pravno osebo na drug način in bi zaradi te povezave lahko obstajal dvom v neodvisnost in nepristranskost revidiranja.

Prednosti nudenja nerevizijskih storitev se kažejo predvsem v tem, da revizor bolje spozna poslovanje stranke, kar pa omogoča kakovostno in hitro izvedbo nerevizijskih storitev. Posledično so v naslednjih letih hitreje in bolj kakovostno izvedene tudi revizijske storitve. Sinergija se kaže tudi pri strankah, saj revizor že pozna podjetje in ni potreben ponoven proces spoznavanja podjetja, kar prihrani čas tudi revidiranemu podjetju. Zunanji bralci računovodskih izkazov naj bi tudi bolj zaupali revizorjem, saj jih zavezujejo visoka etična načela in jim bolj zaupajo, da bo delo opravljeno bolj kakovostno.

Kljub temu da pravne določbe in navedeni kodeksi že obstajajo, bi Komisija želela okrepiti neodvisnost revizorjev in obravnavati navzkrižja interesov, značilna za trenutno okolje, med katere spada tudi zagotavljanje nerevizijskih storitev.

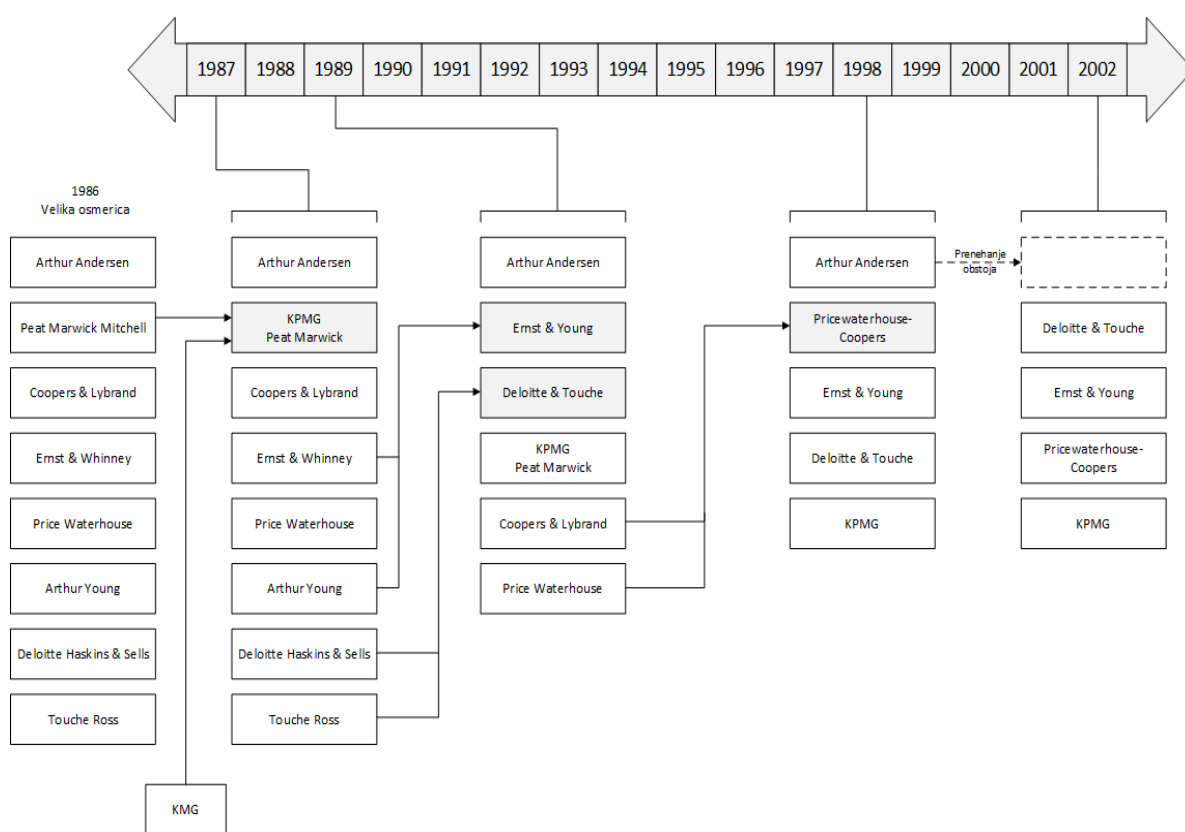
1.4 Koncentracija

Problem koncentracije na revizijskem trgu obstaja že vrsto let, nedavni dogodki pa so le še povečali zaskrbljenost zainteresirane javnosti glede pomanjkanja konkurence. V tem

poglavju predstavim, kako je prišlo do trenutnega stanja, in nakažem vrsto problemov, s katerimi se revizijska stroka srečuje zaradi visoke koncentracije revizijskega trga.

Konsolidacija velikih revizijskih podjetij se je pričela v letu 1998, ko sta se združili podjetji Price Waterhouse and Coopers in Lybrand. V letu 2002 pa je prenehalo delovati podjetje Arthur Andersen, ki je bilo obtoženo zaradi računovodskega škandala Enron. Čeprav je bila obsodba kasneje razveljavljena, je bilo prepozno za rešitev podjetja. Tako so na trgu ostala le še štiri revizijska podjetja. Na Sliki 2 se nahaja prikaz združitve med letoma 1980 in 2002.

Slika 2: Prikaz združitve v obdobju 1980–2002

Vir: United States General Accounting Office, Mandated Study on Consolidation and Competition, 2003, str. 11.

Ameriški vladni urad (2003, str. 12) angl. *Government Accountability Office – GAO* je v študiji koncentracije omenil 4 vzroke za internacionalno rast revizijskih podjetij in združitve:

- korporativna globalizacija in geografska rast podjetij sta vodili v povečano povpraševanje po internacionalnih revizijskih podjetjih. Tovrstna podjetja so zaradi tega potrebovala revizijske storitve večjih podjetij;

- podjetja so želela dosegati višje ekonomije obsega preko moderniziranja njihovega poslovanja in ustanovitve velike baze človeških virov ter razpršiti tveganje preko obsega lastnih sredstev;
- podjetja so se želela specializirati za posamezne sektorje, saj so stranke postale bolj kompleksne in diverzificirane. Vsaka revizijska hiša je imela druge prednosti in je bila specializirana v različnih sektorjih, zato so si z združitvijo razširili ponudbo revizijskih storitev na trgu.

V raziskavi, ki jo je leta 2006 izvedel London Economics, ugotavljajo vzroke za združitve, ki so navedeni v Tabeli 1, pri čemer je skala določena od 1 do 5 (številka 5 predstavlja najbolj pomemben dejavnik združitve). Iz nje je razvidno, da so revizijske družbe velike štirice in podjetja največji dejavnik za potrebe združitve prepoznali v spremembi potreb strank.

Tabela 1: Vzroki za potrebne združitve revizijskih podjetij

Faktorji	Velika štiri revizijska podjetja	Srednje velika revizijska podjetja	Revidirana podjetja
Ekonomije obsega	3,30	3,30	3,70
Tveganje poslovanja	3,10	2,80	2,80
Spremembe v potrebah strank	4,20	3,50	4,00
Spremembe v računovodskih standardih	2,40	3,10	2,90
Druge regulativne spremembe	3,30	2,80	2,60
Propad enega izmed velikih revizijskih podjetij	3,80	2,80	3,50
Večji poudarek na specifičnem sektorskem znanju	3,60	3,20	3,00
Večji poudarek na specializiranih strokovnjakih	3,70	3,50	3,20

Vir: London Economics, Study on the Economic Impact of Auditors' Liability Regimes, 2006, str. 87.

Sektor revizije je zelo koncentriran in kot rečeno v rokah štirih največjih revizijskih hiš (PricewaterhouseCoopers, KPMG, Ernst & Young in Deloitte Touche Tohmatsu). Ta podjetja imajo močan položaj, saj revidirajo večino globalnih podjetij in so tudi edina, ki so tega zmožna. Gre za velike zasebne mednarodne mreže, ki imajo velike prihodke, ogromne vire in veliko strokovnjakov. Podjetja v revizijskem sektorju se po mnenju Ameriškega protimonopolnega Inštituta (2010, str. 4–5) (ang. American Antitrust Institute) srečujejo s težavami precejšnje regulacije in precejšnje občutljivosti na morebitne tožbe.

Gre za sektor, ki je precej regulirana s strani vlad, poleg tega pa so podjetja ranljiva na velike tožbe s strani investorjev in posojilodajalcev v primeru napak in goljufij. Zaradi propada podjetja Arthur Andersen in posledično zmanjšanja velike petice na štiri velika revizijska podjetja in strožjih zakonskih zahtev po računovodskih škandalih obstaja tveganje, da bi propadlo še kakšno od velikih revizijskih podjetij. S tem se bi izbira revizorjev za mednarodne korporacije še zmanjšala, prav tako bi propad povzročil še večje anomalije na trgu revizorjev. Zaradi tega EK išče možne rešitve za omilitev tega problema.

Po mnenju Cabáne in Cammacka (2009, str. 3) se potencialni problemi na visoko koncentriranem revizijskem trgu kažejo predvsem na naslednjih področjih:

- model monopolnih cen, ki se lahko pojavi ob prevladi nekaj večjih družb na trgu,
- omejena možnost izbire revizorja predvsem velikih podjetij,
- zmanjšana objektivnost in neodvisnost zaradi manjšega števila podjetij, predvsem možen konflikt interesov pri strankah, ki so konkurenti,
- zmanjšano zaupanje v revizijsko stroko s strani vlagateljev zaradi grožnje izgube velike stranke,
- sistemsko tveganje ob propadu še enega izmed velikih revizijskih podjetij.

Kot je razvidno iz zgornjih zapisov, se je zaradi koncentracije na revizijskem trgu povečalo sistemsko tveganje, kar bi lahko povzročilo pretrse po vsem trgu. Leta 2008 je potekala javna razprava EK o strukturah revizijskih podjetij in posledicah za revizijski trg. Ugotovili so, da bi propad ene izmed štirih velikih revizijskih hiš povzročil veliko sistemsko tveganje, ki bi ga spremljala tudi zmanjšana možnost izbire za velika revizije velikih podjetij, za katere imajo kapacitete le omenjena podjetja. Ker imajo revizorji pomembno vlogo v odnosu med družbami in vlagatelji, bi lahko obenem povzročila krizo zaupanja v finančne trge. Trenutna koncentracija na revizijskem trgu za velike javne družbe zato ogroža stabilnost finančnega trga. Takšna izguba bi imela tudi pomemben vpliv na zaupanje v revizijske storitve (EK, 2008, str. 7).

Po mnenju IOSCO (2008, str. 7) bi do propada ene izmed velikih štirih revizijskih družb lahko prišlo zaradi različnih vzrokov:

- kazenski postopek proti revizijski družbi, ki bi povzročil propad podjetja,
- pomembnejši civilni postopek zoper revizijsko podjetje,
- odkritje pomembnega finančnega goljufivega poročanja ali nelegalnih dejanj v podjetju,
- odkritje pomembno napačne navedbe v finančnem poročanju pomembnega revidiranega podjetja,
- odkritje bistvenih kršitev neodvisnosti v revizijskem podjetju,
- odkritje sokrivde revizorja pri goljufivem poročanju revidiranih podjetij,

- objava večjega prestrukturiranja enega izmed revizijskih podjetij (združitve in prevzemi ter oddelitve),
- razkritje zaupnih informacij s strani revizijskih družb.

Kot je razvidno iz zapisanega, se revizijske družbe srečujejo s precejšnjim tveganjem tožb, zato v nadaljevanju preverim še sedanjo ureditev zavarovanja odgovornosti revizijskih družb.

Opravljanje revizijskih storitev temelji na dveh predpostavki. Podjetja bi morala imeti možnost, da izberejo svoje revizorje v skladu s svojimi potrebami in po primerni ceni, in vlagatelji bi morali imeti možnost, da pridobijo neodvisno revizijsko mnenje, ki temelji na reviziji visoke kakovosti, še preden začnejo vlagati v podjetje. V javnem interesu je, da se zagotovi trajnostna revizijska funkcija in skladno s tem tudi konkurenčni trg za revizijska podjetja (Priporočilo Komisije o omejevanju civilne odgovornosti revizorjev in revizijskih podjetij, 2008, str. 3).

Javne delniške družbe na evropskih kapitalskih trgih potrebujejo revizijske storitve na mednarodni ravni, saj imajo podružnice v številnih državah. Podjetja pogosto lahko izbirajo samo med štirimi mrežami, ki lahko zadovoljijo povpraševanje po mednarodnih revizijskih storitvah v javnih delniških družbah. EK ugotavlja, da imajo omenjena podjetja več kot 80 % tržni delež pri reviziji javnih delniških družb v vseh državah članicah. V primerjavi s stanjem izpred petih let obstaja čedalje večje tveganje, da iz različnih razlogov na primer izguba slovesa, pogubna terjatev, obtožba ali izbris iz registra v veliki državi, ena izmed teh mrež izgine.

Možnosti vstopa novih velikih revizijskih hiš na strani ponudbe so zelo majhne, saj so za oblikovanje velike mednarodne mreže potrebni čas in sredstva. Novi akterji bi morali razviti takšne integrirane mrežne strukture, ki bi lahko konkurirale velikim štirim, vendar pa zaradi trenutnih tveganj v zvezi z odgovornostjo ni mogoče upravičeno pričakovati večjih naložb.

EK je že v letu 2008 izpostavila, da sta za nemoteno delovanje kapitalskih trgov potrebna trajna zmogljivost izvajanja revizij in konkurenčni trg revizijskih storitev, na katerem je velika izbira revizijskih podjetij, ki so zmožna in pripravljena izvajati obvezne revizije podjetij, katerih vrednostni papirji so sprejeti v trgovanje na reguliranem trgu države članice. Čedalje večja nestanovitnost na področju tržne kapitalizacije podjetij pa povzroča veliko višja tveganja v zvezi z odgovornostjo, medtem ko postaja zavarovalniško kritje za tveganja, ki so povezana s takšnimi revizijami, čedalje bolj omejeno. Zato je v letu 2008 izdala Priporočilo o omejevanju civilne odgovornosti zakonitih revizorjev in revizijskih podjetij (Ur. l. EU, št. 162/39).

Ta predlaga več možnih metod za omejitev civilne odgovornosti:

- določitev najvišjega denarnega zneska ali enačbe za izračun takšnega zneska,
- oblikovanje niza načel, na osnovi katerih so zakoniti revizorji ali revizijska podjetja odgovorna samo za dejanski lasten prispevek k izgubi, ki jo je utrpel upravičenec, zato v skladu s tem niso solidarno odgovorni z drugimi kršilci,
- opredelitev določbe, na osnovi katere se revizija lahko opravi v vsakem podjetju in na osnovi katere lahko zakoniti revizorji ali revizijska podjetja omejitev odgovornosti določijo v sporazumu.

V Sloveniji smo v ZRev-2 v 67. členu upoštevali priporočilo, kjer piše, da mora revizijska družba zavarovati svojo odgovornost za škodo, ki jo povzroči pravni osebi, pri kateri je opravila revidiranje, oziroma tretji osebi s kršitvijo pogodbe o revidiranju oziroma pravil revidiranja. Zavarovalna vsota zavarovanja odgovornosti mora biti za posamezno poslovno leto najmanj enaka tistemu od naslednjih rezultatov, ki je višji. Gre torej za najvišjo ceno za storitve revidiranja na osnovi posamezne pogodbe o revidiranju, pomnoženo s 15, in seštevek cen za storitve revidiranja na osnovi vseh pogodb o revidiranju, pomnoženemu z 2,5.

Velika večina revizijskih podjetij v članicah EU je v lastništvu zaposlenih. Glavna značilnost partnerstev je, da so lastniške pravice razdeljene med nekaj ključnih zaposlenih v podjetju. Lastniška struktura ima visok vpliv na dostop do kapitala. Na nacionalni ravni je tipična struktura sestavljena iz matične družbe, ki zagotavlja revizijske storitve, in podružnic, ki se ukvarjajo z drugimi dejavnostmi (davčno svetovanje, finančno svetovanje, zavarovanje in investicijsko poslovanje). V vsebinskem kontekstu gre torej za partnerstva, čeprav lahko pravna oblika variira med podjetji in državami, saj je upravljanje in poslovanje družb zelo podobno obliki partnerstva, kjer se lastniške pravice delijo med izkušeno poslovodstvo (Oxera, 2008, str. 100).

Pomemben dejavnik konkurenčnosti predstavljajo tudi odnosi med družbami iz iste krovne družbe po različnih državah, saj lahko internacionalnim podjetjem priporočajo družbo iz iste mreže. V tovrstnih mrežah je vsaka družba v lasti nacionalnih partnerjev, krovna družba pa le koordinira aktivnosti družb v mreži. Skrbi predvsem za razvoj sposobnosti in podjetja kot celote. Njene glavne naloge so zagotavljanje kakovosti med podjetji v mreži in implementacija internacionalne mrežne strategije. Podjetja v mreži plačujejo letne prispevke v odvisnosti od velikosti in prihodkov, ki jih družba ustvari. Glavni razlog za tovrstno organiziranost je minimiziranje tveganja odgovornosti s strani krovne družbe, saj je tveganje lažje obvladovati od države do države kot pa na globalni ravni.

Ključno vprašanje, ki se postavlja glede obstoječih struktur, se nanaša na dilemo komercialnega delovanja, koncentracije in možne izbire na revizijskem trgu (Oxera, 2008, str. 3). Zaradi tovrstne ureditve partnerji posameznih revizijskih podjetij tudi nosijo visoko

tveganje v primeru morebitne večje tožbe, zato bom v poglavju možnih rešitev predstavila obliko lastništva preko tujega kapitala.

1.5 Evropski trg

S prenosom člena 3 Direktive, ki določa možnost čezmejnega lastništva revizijskih podjetij, v nacionalne zakonodaje je bil pred nedavnim dosežen napredek na tem področju. Ko so države članice začele uporabljati ta člen, so nekatera velika omrežja dosegla višjo stopnjo integracije. Tretji člen direktive sicer pravi, da morajo večino – do največ 75 % članov upravnega ali poslovnega telesa subjekta sestavljati revizijska podjetja z dovoljenjem katere koli države članice ali fizične osebe, ki izpolnjujejo določene pogoje.

Vendar pa ostaja še veliko ovir za integracijo evropskega revizijskega trga in čezmejna mobilnost profesionalnih delavcev na področju revizije je še vedno nizka. Regulatorne ovire za čezmejno delovanje revizijskih podjetij so zelo kompleksne, zlasti za mala in srednje velika podjetja. Manjšim omrežjem revizijskih podjetij je torej onemogočeno, da bi rasla in se internacionalno razvijala. Razvoj manjših omrežij revizijskih podjetij lahko zavira tudi pomanjkanje usklajenosti na evropski in mednarodni ravni v zvezi z javnim nadzorom in sistemi zagotavljanja kakovosti.

Nekatere določbe Direktive je mogoče obravnavati tudi kot potencialni vir razdrobljenosti trga:

- člen 3 Direktive zahteva odobritev in registracijo v vsaki državi članici, kjer se zagotavljajo storitve;
- člen 14 Direktive določa preskus sposobnosti v vsaki posamezni državi kot pogoj, da lahko revizor tam izvaja svoje storitve.

Tovrstne zahteve pomenijo oviro za mobilnost posameznih revizorjev, zato EK predlaga, da bi se evropski trg lahko okrepil z usklajenostjo po Evropi in t. i. »Evropskim potnim listom za revizorje«. S tem bi se poenotila registracija s skupnimi pogoji glede poklicne usposobljenosti. V povezavi z okrepljenim nadzorom bi se lahko od revizorjev zahtevalo, naj bodo registrirani pri enem samem zakonodajalcu, ki bi jih tudi nadzoroval. Tak sistem bi lahko tudi spodbudil večjo konkurenčnost na trgih za velike revizije, saj bi olajšal razvoj evropskih revizijskih omrežij in po vsej Evropi zmanjšal stroške zagotavljanja storitev.

1.6 Nadzor

Revizorji so sicer zavezani k spoštovanju etičnih načel in strokovnih standardov, kar omogoča kakovostno, strokovno in neodvisno delo, vendar pa je še vedno potreben nadzor, kar potrjujejo številni škandali v preteklem obdobju. Zato je ta dejavnost podrobno

regulirana in zaradi delovanja revizorja v interesu javnosti obstaja potreba po neodvisnem nadzoru nad revidiranjem.

Direktiva določa delovanje organa za javni nadzor nad revidiranjem kot nadzornega organa nad revizorji in revizijskimi družbami ter uvaja dodatna strokovna merila za nadzor nad kakovostjo dela revizorjev in revizijskih družb. Ta določa, da mora biti organ javnega nadzora samostojen, neodvisen od revizorjev in revizijskih družb ter da mora biti tudi neodvisno financiran. Organ javnega nadzora ima pri opravljanju nadzora tudi končno odgovornost za ustrezen javni nadzor. Direktiva državam članicam nalaga, da organizirajo učinkovit sistem javnega nadzora, ki naj bi skrbel za podeljevanje dovoljenj in registracijo zakonitih revizorjev ter revizijskih podjetij. Odgovoren naj bi bil tudi za sprejem etičnih poklicnih standardov, standardov obvladovanja kakovosti znotraj revizijskih podjetij in revizijskih standardov. Prav tako naj bi skrbel za stalno izobraževanje, zagotavljanje kakovosti in se ukvarjal s preiskovanjem in disciplinskimi sistemi.

Cilj nadzora je zagotavljanje kakovosti delovanja revizijskih družb in revizorjev. Nadzor se vrši na treh ravneh:

- notranji nadzor nad kakovostjo dela revizijskih družb in revizorjev,
- zunanji nadzor nad kakovostjo dela revizijskih družb in revizorjev,
- javni nadzor nad revidiranjem.

Notranji nadzor kakovosti dela revizijskih družb se izvaja znotraj revizijske družbe ob upoštevanju Mednarodnega standarda obvladovanja kakovosti 1 (v nadaljevanju MSOK 1) in MSR 220. Prvi pravi, da mora podjetje vzpostaviti ureditev obvladovanja kakovosti zaradi pridobivanja sprejemljivega zagotovila, da podjetje in njegovo osebje ravnata skladno s strokovnimi standardi ter regulativnimi in zakonskimi zahtevami, ter da so poročila, ki jih je izdalo podjetje ali partnerji, zadolženi za posel, primerna glede na okoliščine (MSOK 1, 2006, str. 1). MSR 220 pa opredeljuje odgovornost vodstva za kakovost revizij, ustrezne etične zahteve, sprejem in ohranjanje razmerij z naročniki, določitev delovnih skupin, izvajanje posla, spremljanje in dokumentiranje (MSR 220, 2009, str. 3).

Sistemi javnega nadzora imajo osrednjo vlogo pri nadzoru revizijskih podjetij. Nadzorni sistem naj bi bilo treba oblikovati tako, da se prepreči katero koli navzkrižje interesov z revizorskim poklicem. Javni nadzor je lahko vzpostavljen na dva načina (Šulc, 2006, str. 10):

- neposredni nadzor nad stroko s strani ustreznih institucij,
- posredni nadzor stroke s pomočjo strokovne institucije pod javnim nadzorom.

Pri prvem načinu gre za regulacijo in nadzor dejavnosti revizije ter sodelovanje pri postavljanju pravil in standardov s strani pristojne inštitucije. Pri drugem načinu pa strokovni organ skrbi za nadzor nad revizijsko stroko, pri čemer je nadziran s strani neodvisnega organa. To pomeni, da je strokovni revizijski organ zadolžen za oblikovanje standardov, podeljevanje licenc, izobraževanje in usposabljanje, sankcioniranje in zagotavljanje kakovosti. Pri tem pa je njegovo delo nadzirano s strani pristojnega neodvisnega organa.

Zunanji nadzor nad kakovostjo dela revizijskih družb in revizorjev se izvaja na ravni organizacij oz. inštitutov v posameznih državah. V osnovi vrste nadzora pa poznamo še dve možnosti. Poznamo t. i. »monitoring«, kjer gre za zunanje zagotavljanje kakovosti, ki ga izvajajo za to usposobljeni strokovnjaki, zaposleni v strokovnih institucijah, kar v Sloveniji izvaja SIR. Druga možnost pa je t. i. »peer review«, kjer nadzor nad kakovostjo vršijo za to izbrani registrirani revizorji, vendar pod okriljem in nadzorom strokovne institucije. Cilj takšnega nadzora je zagotoviti, da revizijske družbe izpolnjujejo svojo obveznost do javnosti, da se krepí zaupanje v revizijsko stroko in zmanjša verjetnost slabo opravljenega dela. Do sprejetja ZRev-2 je bil SIR tudi edina inštitucija, ki je opravljala zunanji nadzor nad revizijskimi družbami, vendar pa se je izkazalo, da ta vrsta stanovskega nadzora stroke nad stroko ne deluje dovolj učinkovito, zato si je bilo treba zagotoviti dodatno vrsto zunanjega nadzora, ki deluje neodvisno od stroke in s tem zagotavlja bolj učinkovito in zaupanja vredno nadziranje.

Zaradi uvajanja javnega nadzora nad revidiranjem ZRev-2 določa dva organa zunanjega nadzora:

- SIR, ki zagotavlja nadzor nad kakovostjo dela revizorjev in revizijskih družb,
- Agencija za javni nadzor, ki zagotavlja javni nadzor nad revidiranjem.

V Sloveniji je uveljavljen t. i. »monitoring« sistem nadzora, ki ga v ospredje postavlja tudi priporočilo EU. Tovrstni nadzor pomeni sprotno ocenjevanje sistema obvladovanja kakovosti revizijske družbe, ki vključuje tudi občasne preglede izbranih opravljenih poslov. Glede na ZRev-2 je SIR pristojen za nadzor kakovosti revidiranja na prvi stopnji, Agencija za javni nadzor pa je pristojna za javni nadzor nad revidiranjem, ki obsega nadzor SIR v delu, ki se nanaša na zagotavljanje kakovosti revidiranja kot tudi neposredni nadzor nad kakovostjo revidiranja. Obe instituciji opravljata nadzor z lastnim osebjem, zato govorimo o monitoring sistemu nadzora.

V magistrskem delu se osredotočim na javni nadzor, zato v nadaljevanju nekoliko bolj podrobno opišem delovanje Agencije za javni nadzor nad revidiranjem, ki je pričela z delovanjem 1. 3. 2009.

Njene pglavitne naloge so nadzor nad (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2012):

- sprejemanjem pravil revidiranja (standardov revidiranja, etičnih poklicnih standardov, standardov obvladovanja revidiranja) in določanjem hierarhije pravil revidiranja, ki niso predpisi,
- izobraževanjem za pridobitev naziva pooblaščen revizor,
- izdajo dovoljenj za opravljanje dejavnosti revidiranja in nalog pooblaščenega revizorja ter registracijo zakonitih revizorjev in revizijskih družb tretjih držav,
- stalnim izobraževanjem pooblaščenih revizorjev,
- zagotavljanje kakovosti revizijskega dela pooblaščenih revizorjev in revizijskih družb.

ZRev-2, ki v slovenski pravni red prenaša Direktivo, določa, da je Agencija za javni nadzor nad revidiranjem tudi pooblaščen za mednarodno sodelovanje z institucijami drugih držav za nadzor nad revizorji in revizijskimi družbami tako znotraj EU kot s tretjimi državami.

EK meni, da je treba okrepiti tudi dialog med zakonodajalci in revizorji. Ta dialog naj bi bil dvostranski proces, v katerem tudi zakonodajalci opozorijo revizorje o posebnih področjih, ki vzbujajo skrb. V posebnem primeru finančnih institucij in ponudnikov naložbenih storitev pravo EU od revizorjev zahteva (Direktiva 2004/39/ES Evropskega parlamenta in Sveta o trgih finančnih instrumentov, Ur. l. EU 145/1), da pristojnim organom nemudoma poročajo o katerem koli dejanju ali odločitvi, ki:

- predstavlja pomembno kršitev zakonov in drugih predpisov, ki določajo pogoje, ki veljajo za pridobitev dovoljenja ali ki specifično veljajo za opravljanje dejavnosti investicijskih podjetij,
- škodljivo vplivajo na kontinuirano delovanje investicijskega podjetja,
- vodijo k zavrnitvi potrditve računovodskih izkazov ali k izrazu pridržkov.

V MSR 240 z naslovom Revizorjeve naloge, povezane z obravnavanjem prevar pri reviziji računovodskih izkazov, je v 34. odstavku določeno, da v primeru, da je revizor prepoznal ali sumil prevaro, ugotovi, ali je dolžan poročati o pojavu ali sumu prevare kateremu od organov zunaj organizacije. Čeprav morda revizorjeva poklicna dolžnost varovanja zaupnosti naročnikovih informacij preprečuje tako poročanje, utegnejo revizorjeve zakonske obveznosti v nekaterih okoliščinah razveljaviti dolžnost varovanja zaupnosti. (Mednarodni standard revidiranja 240, 2009).

Hassink, Meuwissen in Bollen (2010, str. 874) so raziskovali, v kakšnem obsegu revizorji delujejo skladno z revizijskimi standardi v primeru, ko se srečajo s primeri prevar. Raziskava je bila narejena na osnovi ankete med revizijskimi partnerji največjih 30 revizijskih družb na Nizozemskem. Ugotovili so, da so revizorji poročali nadzornim

organom le v 30 % od celotnega števila zaznanih prevar. To kaže na upravičeno zaskrbljenost EK o poročanju revizorjev, ko prepoznajo prevaro v revidiranem podjetju.

2 PREDLAGANE MOŽNE REŠITVE

V drugem poglavju opišem možne rešitve, ki bi lahko pomagale pri sedANJI problematiki revizijskega poklica, ki je opisana v prvem poglavju. Ta sklop magistrskega dela je razdeljen na štiri glavna izhodišča, znotraj katerih so predstavljene konkretne rešitve za trenutne anomalije. Najprej predstavim novo vlogo revizorja, ki bi bolj služila delovanju v interesu javnosti, nato predstavim možne rešitve za povečanje neodvisnosti ter zmanjšanje koncentracije. Na koncu poglavja preverim še možne ukrepe za bolj homogeni evropski trg in nadzor. Prav tako pri vsaki možni rešitvi izpostavim pozitivne učinke, ki bi jih te spremembe prinesle, in negativne posledice za udeležene strani.

2.2 Prenovljena vloga revizorja

Glede na situacijo bi bilo treba ponovno preveriti vlogo in cilj revizije. Odpira se vprašanje o razširitvi vloge in dela revizorjev, prav tako se pojavljajo dvomi o vlogi in vsebini dela revizorjev ter o pravnih okvirih, v katerih revizorji delujejo. V nadaljevanju opišem možne rešitve, ki se nanašajo na poročanje revizorjev, in predstavim ponovni vpogled v trenutni sistem imenovanja in plačevanja revizorjev. V tem poglavju preverim tudi dosedANJI sistem določanja standardov in raziščem nove poglede, ki bi lahko izboljšali stanje.

2.2.1 Poglabljeno poročilo in razširitev mnenja

Revizijsko mnenje v obliki, ki jo poznamo danes, identificira revidirane računovodske izkaze, opiše naravo revizije in predstavi mnenje o resničnem in poštenem prikazu računovodskih izkazov v okviru poročanja. EK namiguje na preveč poenostavljena mnenja, saj imajo ta standardno obliko in iz njih ni mogoče izluščiti veliko podatkov o delovanju revidiranega podjetja.

Računovodski nadzorni odbor za javna podjetja (angl. *Public Company Accounting Oversight Board*, v nadaljevanju PCAOB) iz ZDA je v letu 2011 predstavil nekaj možnih rešitev glede spremembe revizijskih mnenj, ki bi razrešila razliko med pričakovanji deležnikov in revizorjev. Revizorji med opravljanjem svojega dela pridobijo veliko informacij o poslovanju revidiranega podjetja, vendar te iz dosedanje oblike mnenja bralcu niso razvidne. Na ta način bi deležniki pridobili več informacij o podjetju, kar bi pripomoglo k bolj učinkovitemu trgu in boljši alokaciji kapitala. Tako PCAOB (2011, str. 2) navaja več možnih rešitev za večjo transparentnost in vpogled bralcem mnenja v delovanje podjetja.

Nadomestitev dosedanjega mnenja, v katerem bi revizor podal več informacij o reviziji in računovodskih izkazih – revizorjeva diskusija in analiza

Ta dokument naj bi vlagateljem in drugim bralcem računovodskih izkazov omogočal vpogled v podjetje »skozi oči revizorja«. Revizor bi v dokumentu predstavil njegove poglede na materialno pomembne zadeve. Vključeval bi podatke o reviziji, kot so določitev ključnih tveganj, razprava o politikah in ocenah podjetja ter opis morebitnih spornih zadev ter morebitnih dodatnih razkritjih, ki jih družba v letnem poročilu ne razkriva. Na ta način bi se povečala transparentnost.

Vlagatelji so mnenja, da imajo revizorji veliko znanja o podjetju in o panogi, ki so ga pridobili preko revidiranja drugih družb. Prav tako jih bolj zanimajo informacije, ki so posredovane od tretje strani in ne posloводства ali revizijskega odbora. V primeru razširjenega mnenja oz. t. i. analize bi vlagatelji lahko dobili občutek o kakovosti računovodskih izkazov in morebitno zgodnje opozorilo o morebitnih pomembnih zadevah (na primer razlaga zunajbilančne evidence potencialnih obveznosti ali slabitve posojil). Prav tako bi na ta način rešili problem pomembno napačne navedbe. V dosednji praksi je lahko revizor odkril napako, ki jo je družba popravila ali ne. V primeru, da ni šlo za pomembno napačno navedbo, ki bi ogrozila resničen in pošten prikaz računovodskih izkazov, je imel revizor zaprte roke za prikazovanje tovrstnih napak. Z novim pristopom bi imel revizor proste roke za pojasnitev vseh ugotovljenih napak ne glede na materialnost in prav tako bi bili razkriti komentarji posloводства za ugotovljene napake.

Revizorji so mnenja, da bi bile določene poudarjene zadeve, kot je razkrivanje večjih tveganj, lahko vzete iz konteksta in bi negativno vplivale na komunikacijo med poslovoidstvom, revizijsko komisijo in zunanjim revizorjem. Prav tako izražajo skrb glede poslabšanja odnosov s pripravljavci letnih poročil in poslovoidstvom, saj ti ne bi več odprto govorili o dogajanju v podjetju, kar pa bi otežilo revizijo. Problem, ki bi se lahko pojavil, je tudi različni vidik in opisovanje dogodkov med revizorjem in sestavljavci letnih poročil, kar bi pri bralcih povzročilo zmedo. Prav tako bi ta možna rešitev z gotovostjo povečala stroške revizije.

Pojasnjevalni odstavki v vseh mnenjih

Ta alternativa bi določala nujni pojasnjevalni odstavek, ki bi poudaril najpomembnejše zadeve v računovodskih izkazih. Odstavek bi lahko vključeval računovodske ocene, težje merljive postavke in druge zadeve, za katere revizor meni, da pomembno vplivajo na razumevanje računovodskih izkazov. Pri vsaki izpostavljeni zadevi bi lahko revizor tudi opisal postopke, ki jih je opravil za preveritev določene postavke. Pojasnjevalni odstavek se v sedANJI praksi piše v revizorjevem poročilu, v katerem revizor na poseben način opozarja ali se sklicuje na katero koli zadevo, za katero meni, da je to potrebno, ne da bi pri tem izrazil mnenje s pridržki. Pojasnjevalni odstavki so v standardiziranem mnenju

sicer dobro vidni, vendar so premalokrat uporabljeni. Poudarjanje zadev bi lahko imelo tudi pozitiven vpliv na kakovost razkritij, ki jih pripravi poslovodstvo.

Poročanje revizorja o informacijah zunaj računovodskih izkazov

Ta alternativa se nanaša predvsem na poslovni del letnih poročil, kjer poslovodstvo analizira in primerja sedanje poslovanje s historičnimi podatki. V večini primerov letnih poročil so tovrstne razlage precej skope, prav tako obstaja velika možnost, da poslovodstvo izpostavi le podatke s področij, kjer so se številke v primerjavi s prejšnjimi leti izboljšale.

Revizor pri svojem delu uporablja analitične postopke, kjer primerja historične podatke s sedanjimi in išče pojasnila za spremembe v vseh revidiranih izkazih. V tem dokumentu bi bili pripravljeni povzetki sprememb, kar bi bralcem letnih poročil in izkazov olajšalo branje izkazov. Tudi tovrstno delo bi povišalo stroške revizije.

Poenostavitev pojmov iz mnenja

Zadnja alternativa se ne nanaša toliko na razširitev mnenja kot na inkrementalni opis narave revizije in revizorjeve odgovornosti. Potencialne razlage v mnenju bi se nanašale na »sprejemljivo zagotovilo«. Poročilo revizorja namreč opisuje, da standardi zahtevajo načrtovanje in izvedbo revizije za pridobitev sprejemljivega zagotovila, da računovodski izkazi ne vsebujejo pomembno napačne navedbe (Mednarodni standard revidiranja in mednarodna stališča o revidiranju, 2009, str. 34). Standardi revidiranja pravijo, da sprejemljivo zagotovilo pomeni visoko, a ne absolutno zagotovilo. Obstaja možnost, da bi se bralcem poročila bolje pojasnilo, kaj pravzaprav to pomeni. Druga zadeva se nanaša na odgovornost poslovodstva in revizorja, kjer bi bili pojmi lahko bolje razdelani in pojasnjeni. Oba odstavka naj bi se razširila in bralcem bolje objasnila poročila.

Glavna kritika predlogov razširitve mnenja s strani revizijskih hiš je povečanje stroškov. Čeprav strokovna javnost meni, da so vsi postopki v času revizije že izvedeni, bi odmik od standardiziranega mnenja še vedno povzročil dodatno delo pisanja in pregledovanja poročila. Prav tako bi nove informacije v poročilu zahtevale dodatno sodelovanje med poslovodstvom, revizijsko komisijo in revizorjem. S poročilom in analizo historičnih podatkov v primerjavi s podatki tekočega leta bi se povečal tudi obseg revizije. Vse našete možne rešitve bi dvignile stroške revizije.

Prav tako so revizorji mnenja, da bi potencialno občutljive zadeve v mnenju ogrozile transparentnost in odprtost odnosov med revizorji, poslovodstvom in revizijsko komisijo. Glede na predlagane rešitve bi se morala celoten namen in delo revizije spremeniti. Namen dosedanje revizije ni ugotavljanje finančnega zdravja podjetja, saj je sedanja vloga revizorjev le izraziti mnenje o finančnih informacijah, posredovanih s strani poslovodstva,

z namenom dajanja sprejemljivega zagotovila o resničnem in poštenem prikazu računovodskih izkazov.

Razkritje vseh omenjenih informacij bi lahko povzročilo večjo napetost v odnosu, saj bi se zaposleni v podjetju bali izraziti dvome o določenih odprtih zadevah. V primeru, da bi se poudarjene zadeve v mnenju razlikovale od informacij, pripravljenih s strani posloводства, bi lahko prišlo do popravljanja računovodskih izkazov z namenom zmanjšanja razlik med razkritji v letnem poročilu in revizorjevo analizo stanja.

Problem pri razširjenem poročilu se lahko pojavi zaradi zaupnosti, saj bi revizor razkril informacije podjetja, ki bi bile strogo zaupne narave in bi lahko vplivale na konkurenčnost podjetja na trgu.

Pojavlja se še nekaj pobud za zmanjšanje vrzeli med pričakovanji revizorjev in deležnikov. Deležniki ne vedo, na kakšen način se izvaja delo revizije, kakšen je obseg in kateri postopki so opravljeni za preverbo posameznih postavk. Beer (2011, str. 26) je mnenja, da ne gre za razliko med pričakovanji, pač pa za vrzel v informacijah, ker deležniki iz revizorjevega poročila ne izvejo informacij, povezanih z osnovno strukturo upravljanja, finančnim zdravjem podjetja in tveganji znotraj podjetja. Težko je določiti mejo med informacijami, ki bi morale biti zagotovljene s strani revidiranega podjetja in revizorja, vendar je rešitev lahko uspešna le, če je skupna. Pri celostni rešitvi poročanja bi se lahko izboljšali standardi za revizijska poročila kot tudi okrepljeno poročanje za revidirana podjetja.

V odgovor na opisane dileme je IAASB sestavil skupino 35 organizacij za izvedbo projekta prenove poročanja revizorjev. Tako je v maju 2011 objavil konzultacijo na temo povečanja vrednosti poročanja revizorjev. V konzultaciji so izpostavili, da obstaja veliko zainteresiranih skupin za izboljšanje revizorjevega mnenja, in sicer so tu institucionalni vlagatelji in finančni analitiki, ki želijo revizorjevo pomoč pri razumevanju vedno bolj kompleksnih računovodskih izkazov. Prav tako mnenje revizorja zanima tudi zakonodajalce, posojilodajalce in druge upnike, ki imajo interes biti obveščeni o delovanju podjetja. S tem se je odprl projekt prenove MSR 700: Oblikovanje mnenja in poročanje o računovodskih izkazih. Trenutno Odbor za mednarodne standarde revidiranja in dajanja zagotovil predstavlja možnosti za izboljšave, in sicer (2012, str. 7):

- komentar k poročilu, v katerem bi revizor poudaril zadeve, ki so po revizorjevi presoji najpomembnejše za uporabnikovo razumevanje revidiranih računovodskih izkazov;
- v vsakem mnenju naj bi bil revizorjev zaključek glede primernosti predpostavke delujočega podjetja posloводства pri pripravi računovodski izkazov. Prav tako bi bila dodana eksplicitna izjava o morebitnem obstoju negotovosti glede delovanja podjetja v prihodnje;

- izjava revizorja o pomembnih neskladnostih med revidiranimi računovodskimi izkazi in drugimi informacijami, ki jih je revizor pridobil tekom revizije;
- vidna namestitev mnenja in ostalih specifičnih zadev v poročilu.

Do oktobra 2012 bodo zbirali komentarje na predlagane rešitve, nato pa bodo junija 2013 objavili osnutek prenovljenih standardov, ki naj bi stopili v veljavo junija 2014.

Eden glavnih problemov v revizijskem okolju je negativen sloves revizijskih poročil, v katerih so prisotni pridržki. To je sčasoma privedlo do ravnanja po načelu »vse ali nič«, pri čemer so pridržki v revizijskih poročilih postali skrajno neprijetni tako za stranke kot za revizorje. Tako EK predlaga možnost razvrščanja strank po načelu bonitetnih agencij, kar bi revizijskim hišam dalo določeno širino za ocenjevanje podjetij.

Problem, ki se pojavi pri tovrstni rešitvi je predvsem vezan na načelo poštenega pogleda na računovodske izkaze, kjer se v reviziji ne izhaja iz kakovosti izkazov v primerjavi z drugimi podjetji. Treba bi bilo proučiti, ali bi informativni elementi (na primer potencialna tveganja, sektorsko vrednotenje, tveganje v zvezi z osnovnimi proizvodi ali menjalnim tečajem), ki bi se ovrednotili v revizijskem poročilu, zainteresiranim stranem lahko zagotovili dodano vrednost.

Poleg zgoraj omenjenih novitet EK predlaga tudi razširitev pristojnosti v smislu osredotočanja revizorjevega poročila na prihodnost in zmanjšanja časa med koncem obdobja poročanja in datumom poročila.

2.1.2 Prenova sistema določanja mednarodnih standardov

MG je v letu 2012 objavila posvetovalni dokument o prenovi upravljanja sistema določanja MSR. Dokument se ukvarja predvsem s konflikti interesa v luči neodvisnosti glede na to, da imajo zaposleni v revizijskih hišah še vedno velik vpliv pri določanju revizijskih standardov. V nadaljevanju so povzete ugotovljene pomanjkljivosti sedanjega sistema in nakazane rešitve glede neodvisnosti (Skupina za nadzor, 2012, str. 18–28):

- **MG:** v sedanji strukturi so izključno mednarodne in globalne organizacije, z izjemo regionalne EK, zato MG tehta možnosti o vključitvi več regionalnih in nacionalnih organizacij. Pozitivna posledica bi bila pomembna dodatna znanja, saj bi vključevala strokovnjake, ki se dnevno ukvarjajo z regulatornimi in nadzornimi zadevami. Potencialna škoda pa bi lahko nastala, saj bi se lahko poslabšala globalna perspektiva. Prav tako je z vidika konflikta interesov problematično sedanje imenovanje v PIOB, saj se lahko zgodi, da sta dva zaposlena (nadrejeni in podrejeni) iz iste organizacije zaposlena: nadrejeni v PIOB in podrejeni v MG. Zato MG predlaga, da bi ustvarili pravilo, po katerem bi bili v MG lahko le zaposleni, ki imajo višjo funkcijo od tistih, zaposlenih v PIOB;

- **IAASB:** trenutno je ta organ sestavljen iz devetih zaposlenih, ki v času mandata ne delujejo v revizijskem podjetju, in devetih zaposlenih v revizijski stroki. Gledano z vidika izvora, je le peščica nedelujočih revizorjev imenovana zunaj IFAC. Zato MG išče rešitve za povečanje neodvisnosti. Ena izmed teh je tudi pravilo o večinski nominaciji zunaj IFAC in povečanje števila nedelujočih revizijskih strokovnjakov. Novo pravilo bi povečalo neodvisnost, vendar se bojijo, da bi se pri tem izgubila določena strokovnost, ki jo imajo revizorji;
- **financiranje:** trenutna situacija je precej nenavadna, saj dejavnost postavljanja standardov financira IFAC sam. V letu 2011 je 37 % prihodkov financiral FOF, medtem ko je večina ostalih prihodkov iz naslova članarin revizijskih inštitutov (Mednarodna zveza računovodskih strokovnjakov, 2011, str. 72). PIOB pa je financiran s pomočjo denarnih prispevkov IFAC, kar predstavlja približno 75–80 % celote. Nekaj prispeva še EK, ki si želi bolj diverzificiranega financiranja. Tako si MG želi, da bi njihovi člani kratkoročno povečali prispevke za financiranje PIOB, dolgoročno pa je treba najti zunanje vire financiranja in zmanjšati prispevek IFAC na manj kot 50 %.

2.1.3 Imenovanje in plačilo revizorjev

Po 37. členu Direktive mora zakonitega revizorja ali revizijsko podjetje imenovati skupščina delničarjev ali člani revidiranega podjetja. Plačilo po direktivi v 25. členu pa ne sme biti pod vplivom zagotavljanja dodatnih storitev, izvedenih za revidiran subjekt. Dejstvo, da revizorji odgovarjajo delničarjem družbe, ki je predmet revizije, in drugim zainteresiranim stranem, čeprav jih plačuje podjetje, ki je predmet revizije, v sistemu ustvarja izkrivljanje.

Sikka (2004, str. 186) je mnenja, da so revizijska podjetja kapitalistične organizacije, ki so pod pritiskom ustvarjanja ravnotežja med kakovostjo, nižanjem stroškov in povečevanjem dobičkov. Zaradi te narave delovanja naj bi trpela njihova obveznost do javnega interesa.

EK preučuje možnost, po kateri naj bi revizija imela vlogo po zakonu predpisanega pregleda, za imenovanje in plačilo revizorja ter za trajanje njegovih obveznosti pa ne bi bilo odgovorno samo podjetje, temveč tretja oseba, mogoče zakonodajalec. Ta rešitev bi bila primerna predvsem za podjetja, ki so sistemsko pomembna in financirana s strani države.

Negativne posledice omenjenega modela pa se kažejo predvsem v razvrednotenju vloge lastnikov in revizijskih komisij. Prav tako bi bil regulator v tem primeru močno izpostavljen tveganju, saj bi bil odgovoren delničarjem v primeru neuspeha revizije.

2.2 Povečanje neodvisnosti

Enega glavnih problemov revizijske stroke kljub strogim pravilom še vedno predstavlja revizorjeva neodvisnost, zato so v nadaljevanju preučene možne rešitve za njeno izboljšanje. Preverim prednosti in pomanjkljivosti za naslednje ukrepe: prepoved nerevizijskih storitev za revizijska podjetja, določitev maksimalnih plačil za revizijo v odvisnosti od prihodkov, obvezna rotacija in morebitna sprememba uveljavljenega sistema lastništva revizijskih družb.

2.2.1 Prepoved nerevizijskih storitev

Ta možna rešitev se nanaša na popolno prepoved nerevizijskih storitev s strani revizijskih podjetij. To bi omogočilo naslednje pozitivne učinke:

- povečanje dejanske in zaznane neodvisnosti revizijskih podjetij,
- povečanje notranje neodvisnosti v primerih, ko revizijska podjetja izvajajo svetovalne projekte, ki lahko vplivajo na njihov skepticizem in povečajo navzkrižje interesov,
- zmanjšanje ovir za vstop manjših revizijskih podjetij za pridobitev strank, ki imajo močne odnose z revizijskimi podjetji zaradi zagotavljanja revizijskih in nerevizijskih storitev,
- preprečevanje umetno nizkih cen revizijskih storitev zaradi zagotavljanja dodatnih nerevizijskih storitev.

Po drugi strani pa ima popolna prepoved tudi nekaj slabosti, pri čemer se lahko poslabša tržni položaj manjših revizijskih podjetij, kjer nerevizijske storitve predstavljajo velik delež ustvarjenih prihodkov. Ostali negativni učinki bi imeli posledice predvsem za večja revizijska podjetja. Mednje spadajo (Deloitte Tousse Tohmatsu Limited, 2010, str. 17):

- poslabšanje kakovosti revizij, saj strokovnjaki ne bi več posedovali znanja iz druge perspektive, ki ga pridobijo pri nujenju nerevizijskih storitev;
- poslabšanje možnosti pridobitve perspektivnih kadrov, ki se odločajo za ta poklic zaradi širokega spektra kariernih možnosti, ki jih ponujajo revizijska podjetja;
- težje zadržanje kadra z več izkušnjami, v smislu zmanjšanja možnosti razvoja v različnih smereh;
- izguba tehnične strokovnosti v smislu merjenja poštenih vrednosti, vključno z oceno kompleksnih finančnih instrumentov, oslabitve ali uporabe strokovnjakov s področja informacijske tehnologije.

SIR je na svoji spletni strani objavil katalog prepovedanih storitev revizijskih družb, ki podrobno obravnava vse prepovedane storitve, ki so že določene v ZRev-2. Katalog je odprt za razpravo do 31. avgusta 2012. Namen kataloga je predstaviti mnenje SIR, katere

storitve sodijo v posamezno vrsto storitev, ki jih ZRev-2 obravnava kot nezdružljive s storitvami revidiranja računovodskih izkazov. Katalog prepovedanih storitev v smislu dobre prakse podrobneje opredeljuje določbe 4. točke 1, odstavka 45. člena ZRev-2, ki le na splošno navaja storitve, ki jih revizijska družba ne sme opravljati za naročnika revidiranja računovodskih izkazov, ker bi v nasprotnem kršila zahteve pravil revidiranja po njeni neodvisnosti in nepristranskosti. V praksi se je namreč pojavilo različno razumevanje obravnavanih določb zakona, zato se s tem navodilom revizijskim družbam pomaga pri presojanju nevarnosti kršenja ZRev-2. Prav tako je namen kataloga, da revizijska družba s spoštovanjem njegovih določb lahko zagotavlja visoko raven etičnega ravnanja, kar od nje zahtevajo MSR in Kodeks poklicne etike računovodskih strokovnjakov (Slovenski inštitut za revizijo, 2011, str. 2).

2.2.2 Določitev maksimalnih plačil

Problematika odvisnosti se kaže tudi preko deleža plačil s strani revidirane stranke. Tematika se nanaša predvsem na manjše revizijske hiše, ki so precej odvisne od malega števila strank. Zaradi tega se še povečuje interes zadržanja stranke in s tem pristranskosti revidiranja. Izguba velike stranke lahko ogrozi obstoj revizijske družbe, poleg tega pa predstavlja veliko tveganje odvisnosti. V tem trenutku ne obstaja nobeno zavezujoče pravilo glede maksimalnega plačila s strani ene stranke glede na celotni portfelj revizijske družbe. EK predlaga omejitev deleža plačil glede na celoto prihodkov, ki ga podjetje ustvari iz revizije.

V raziskavi učinkov implementacije novega pravnega reda revizije letnih in konsolidiranih računovodskih izkazov, ki jo je izvedla Ekonomska fakulteta ESCP Europe, ugotavljajo, da neformalni profesionalni standardi postavljajo mejo med 10 in 15 % celotnih prihodkov. Ta odstotek naj bi učinkoval v smislu prevelike domačnosti v revidiranem podjetju. Po drugi strani pa bi lahko to pravilo ogrozilo manjše revizijske hiše, kjer bi ta odstotek zaviral sprejem poslov večjih podjetij. V raziskavi so preučevali, kako bi ta ukrep vplival na manjše in srednje velike revizijske hiše. V analizi so uporabili podatke o stroških revizije manjših revidiranih podjetij po državah in jih primerjali z deležem prihodkov srednje velikih revizijskih podjetij. V Tabeli 2 na strani 29 so predstavljeni rezultati za države, kjer so bili podatki na voljo.

Tabela 2: Uravnoteženost minimalnih plačil majhnih revidiranih podjetij v primerjavi s prihodki srednje velikih revizijskih podjetij v letu 2009 za izbrane države EU

Država članica	Število srednje velikih revizijskih družb	Število srednje velikih revizijskih družb, kjer plačila majhnih revidiranih podjetij, ki so uvrščena na borzo ne presegajo 15% celotnih prihodkov
Francija	24	17
Nemčija	24	24
Irska	23	21
Italija	23	17
Nizozemska	24	22
Poljska	24	24
Švedska	13	13

Vir: ESCP Europe, Study on the effects of the implementation of the acquis on statutory audits of annual and consolidated accounts including the consequences on the audit market, 2011, str. 245.

Rezultati kažejo, da bi večina srednje velikih podjetij lahko revidirala manjša podjetja v primeru uveljavitve novega pravila. V raziskavi zaključujejo, da bi bil lahko omenjeni odstotek vključen v Kodeks etike IFAC. Poleg tega so izpostavili še, da bi bilo treba omejitve postaviti glede na posamezne pisarne v državi ali partnerje, ne le na ravni celotnega podjetja (ESCP Europe, 2011, str. 245).

2.2.3 Obvezna rotacija

Direktiva o obveznih revizijah je za povečanje revizijske neodvisnosti v 2. odstavku 42. člena državam članicam predpisala, da morajo zagotoviti, da se ključni revizijski partner, odgovoren za izvajanje obveznih revizij, menja pri posameznem revizijskem poslu najpozneje po 7 letih od datuma imenovanja in se mu dovoli, da ponovno sodeluje pri reviziji revidiranega subjekta po najmanj dveh letih. Skladnost slovenske zakonodaje je zagotovljena s 45. členom ZRev-2, ki pravi, da pooblaščen revizor ne sme opravljati nalog revidiranja v posamezni pravni osebi, če je kot ključni revizijski partner opravljal revizijo računovodskih izkazov pri pravni osebi neprekinjeno sedem let po datumu prvega imenovanja in po opravljeni zadnji reviziji še nista pretekli dve leti, za kateri je opravil revizijo računovodskih izkazov drug ključni revizijski partner.

Obstajata dva nasprotna si pogleda glede povezave med neprekinjenim opravljanjem revizije in kakovostjo opravljene revizije. Carcello in Nagy (2004, str. 56) sta mnenja, da je kakovost revizij najnižja v začetnih letih opravljanja revizije, predvsem zaradi revizorjevega nepoznavanja stranke. Po drugi strani pa se kakovost lahko niža v kasnejših letih opravljanja revizije, predvsem na račun revizorjeve domačnosti. Ne glede na nekonsistentnost teh izjav je mogoče trdi, da sta obe izjavi pravilni. Avtorja sta v svoji

raziskavi preverjala odnos med goljufivim poročanjem in dolžino revizorjevega mandata. Ugotovila sta, da je bilo več goljufivega poročanja pri revidiranih podjetjih, kjer je revizor v podjetju revidiral računovodske izkaze tri leta ali manj.

V raziskavi London Economics (2006, str. 43) so ugotovili, da ima ena tretjina evropskih podjetij isto revizijsko hišo enajst let ali več, medtem ko jih ima 20 % enakega revizorja od 7 do 10 let. Za ta pojav obstajata dva razloga, in sicer se pri prvi reviziji porabi veliko več časa kot pri naslednjih, saj se morajo revizorji poučiti o delovanju podjetja. Menjava revizorja predstavlja stroške in porabo časa tudi za revidirano podjetje. V raziskavi so ugotovili tudi, da so javni razpisi za revizorja precej redek pojav. Z vidika konkurence gre za pomanjkljivost, ki omejuje priložnosti za revizijske hiše zunaj velike štirice, ki bi drugače lahko širile svojo bazo strank.

EK želi preučiti možnost rotacije podjetij in ne le partnerjev, saj se primeri, v katerih podjetje imenuje že desetletja isto revizijsko družbo, ne zdijo združljivi z želenimi standardi neodvisnosti. Zaradi obstoječe prakse obstaja visoko tveganje domačnosti v odnosih. Najpomembnejši argument revizorjev je izguba znanj ob rotaciji. Če bi bil predlog sprejet, bi bilo treba zagotoviti, da se obvezna rotacija ne izvaja le za revizijske družbe, pač pa tudi za partnerje, saj bi s tem preprečili, da bi partnerji zamenjali družbo z namenom pridobitve strank.

Glavno prednost rotacije revizijskih družb in ne le partnerjev predstavljajo:

- zmanjšanje koncentracije na trgu,
- zmanjšanje tveganja domačnosti med podjetji in revizorji ter posledično dvig kakovosti revizije,
- povečanje zaznane neodvisnosti med revizorji.

Negativni učinki rotacije pa se kažejo predvsem v inkrementalnih stroških revidiranih podjetij, večjih stroških revizijskih podjetij in izgubi specifičnega znanja o podjetju, kar viša revizijsko tveganje.

Italija je edina država članica, kjer je rotacija revizijskih podjetij obvezna. Po zakonu je maksimalna rotacija podjetij na 9 let, prav tako morajo preteči 3 leta med obdobjem, ko revizijska hiša spet lahko revidira podjetje. V raziskavi SDA Bocconi School v 2005 so preverjali učinke tovrstne ureditve. Osredotočili so se na revizijske stroške, konkurenco in kakovost opravljenih revizij. Ugotovili so, da so stroški v prvem letu revizije precej visoki, saj naj bi revizijska podjetja v povprečju porabila 40 % več ur kot v naslednjih letih, vendar zaradi tega revizijske družbe niso dvignile cen revizije za prvo leto. Nasprotno so v raziskavi ugotovili, da so se cene v naslednjih letih dvignile v povprečju za 4 do 15 %. Koncentracija na trgu se ni zmanjšala, saj so velika podjetja ob menjavi v večini primerov zamenjala revizorja v okviru velikih štirih revizijskih podjetij. V raziskavi so preverjali

tudi kakovost in neodvisnost tako v smislu učinkovitosti kot zaznane neodvisnosti. Učinkovitost je bila merjena preko kriterijev, kot so suspenz partnerjev, število modificiranih mnenj in menjava revizorjev. Ugotovili so, da se je v prvem letu revizij pojavilo večje število suspenzov, medtem ko je bilo modificiranih mnenj največ v tretjem letu opravljanja revizije. Iz tega lahko sklepamo, da revizor potrebuje približno 3 leta, da pridobi popolno znanje o revidiranem podjetju. Zaznana neodvisnost je bila merjena preko vprašalnikov in intervjujev s poslovodstvom, notranjimi revizorji in revizijskimi podjetji. Ugotovili so, da obvezna rotacija povečuje zaznano neodvisnost, po drugi strani pa zmanjšuje kakovost izdanih mnenj v prvem letu, predvsem na račun manjšega znanja o delovanju revidiranega podjetja (The audit firm rotation rule, 2005, str. 46).

Obvezno zamenjavo revizorjev bi morala spremljati obvezna oddaja ponudb, pri čemer bi bili razpisi povsem pregledni v zvezi z merili za imenovanje revizorja. Kakovost in neodvisnost bi morali biti ključni merili za izbiro pri katerem koli razpisnem postopku. Če je namreč odprtega in pravičnega razpisa vsako leto deležen le zelo majhen delež revizijskih družb, bodo poskusi razgibanja trga imeli le omejen uspeh. Obvezni razpisni postopki bi imeli tudi nekaj negativnih posledic, in sicer so problematični predvsem stroški za revidirana podjetja kot za revizijska podjetja, saj bi bila manjša in srednje velika podjetja v slabšem položaju, ker bi težje pokrivala stroške postopka. Prav tako bi ta ukrep lahko povzročil padec kakovosti revizijskih storitev, saj bi razpisi lahko povzročili cenovno vojno med posameznimi revizijskimi podjetji. Na ta način bi se namreč nižale cene, saj bi se vzpostavila visoka konkurenca, kjer bi lahko stranke izkoristile položaj in si spogajale nižje cene. Možna rešitev bi lahko bila, da bi podjetja morala v letnih poročilih razkrivati razloge za imenovanje revizorjev in s tem upravičila svojo odločitev izbora.

2.2.4 Lastništvo preko zunanjega kapitala

Trenutno Direktiva zahteva, da imajo pooblašeni revizorji večino glasov v revizijskem podjetju in nadzorujejo upravni odbor. Komisija je izpostavila dilemo dosedanjih partnerstev, saj zaradi velike rasti in obsega ni jasno, ali bi lahko družba sploh razpolagala s primernimi sredstvi za kritje potencialnih odškodninskih tožb. Zato odpira možnost, da bi revizijske hiše lahko zbirale kapital iz drugih virov. S tem bi lahko tudi sistemsko nepomembna podjetja pridobila dostop do večjih kapitalskih sredstev in omogočeno bi jim bilo, da se ob večji zmogljivosti hitreje razvijejo. Slabost iskanja kapitala iz drugih virov je predvsem v grožnji revizorji neodvisnosti.

Oxera je v raziskavi lastništva revizijskih družb preučevala sedanjo lastniško strukturo in možne spremembe z namenom zmanjšanja koncentracije in večje izbire na trgu revizije.

V raziskavi so ugotovili naslednje pozitivne učinke v primeru odprave pravila lastništva s strani pooblaščenih revizorjev (Oxera, 2007, str. 85–91):

- **povečan dostop do kapitala**

Glavno prednost predstavlja dostop do kapitala, saj ima dosedanji sistem lastništva v zvezi s tem nekaj pomanjkljivosti. Partnerji investirajo visoke zneske v revizijska podjetja, kar pomeni, da njihovo premoženje ni optimalno porazdeljeno. Prav tako gre za precej trajno zadevo, saj obveza partnerja ni lahko prenosljiva.

- **večja izbira revizijskih podjetij zaradi novih investicijskih vložkov**

V primeru dodatnih sredstev bi lahko rasla tudi manjša revizijska podjetja in sčasoma postala konkurenčna večjim, kar bi na trg prineslo večje število revizijskih podjetij, ki bi bila sposobna revidirati tudi večja podjetja.

- **povečana revizorjeva neodvisnost**

Glede na sedanji sistem ima partner dvojno vlogo, saj nadzira poslovodstvo, hkrati pa poroča istemu poslovodstvu. To nakazuje na pomanjkanje zunanje kontrole nad poslovodstvom.

- **povečanje davčnih plačil**

V primeru oblike partnerstev obstaja iniciativa za optimizacijo davčnih obveznosti, saj so plačani od preostanka plačila po davkih. V primeru javnih podjetij pa je cilj maksimizacija dobička za lastnika in s strani poslovodstva ni tendence njegovega nižanja.

Ugotovili so tudi naslednje negativne učinke:

- **ogrožena revizorjeva neodvisnost**

Glavni povod za dosedanjo ureditev lastništva je grožnja ogrožitve revizorjeve neodvisnosti zaradi negativnih zunanjih vplivov. V primeru zunanjih lastnikov bi se na primer lahko pojavil konflikt interesa, ko bi revizijsko podjetje revidiralo računovodske izkaze podjetja, kjer je lastnik ista matična družba.

- **slabša zaznava kakovosti**

Revizijska stroka ima dve pomembni lastnosti, in sicer gre za pomembno povezavo med kakovostjo in človeškim kapitalom ter za problematično nadziranje kakovosti. Pri obliki partnerstev se maksimizira dobiček na partnerja in ne dobiček podjetja. Zaradi tega so partnerji manj pripravljeni zaposliti večje število ljudi in so bolj pozorni na to, da zaposlijo visoko talentirano delovno silo. To se odraža v višji kakovosti pri opravljenem delu. Lastništvo zaposlenih in deljenje dobička med izkušene revizorje deluje kot mehanizem za zaznavo kakovosti. Ta vrsta signalizacije je za stranke zelo pomembna, saj stranke revizijskih podjetij težko spremljajo kakovost revizijskih storitev na trgu in se tako zanašajo le na signale, ki jih dobijo od revizijskih hiš.

- **človeški kapital**

Lastništvo zaposlenih ustvarja večjo ekonomsko učinkovitost in zaslužke za ključne zaposlene. Prav tako ustvarja mehanizme za obdržanje kadra ter motivira zaposlene z

daljšim stažem za mentorstvo novih zaposlenih, kar predstavlja pomembno komponento v revizijski stroki.

- **povečanje stroškov odločanja**

V podjetjih, kjer so lastniki ločeni od posloводства, obstajata dve vrsti stroškov odločanja. Prvi so stroški delegiranja odločanja s strani lastnikov na posloводство. Ti so povezani z agencijskimi stroški ločenega lastništva (pravice do denarnih tokov) in kontrolo. Pri tem ima posloводство več informacij, zaradi česar se lahko odloča hitreje in bolj strokovno. Druga vrsta stroškov se nanaša na kolektivno odločanje. V primeru velikega števila lastnikov obstaja velika verjetnost za razlike v mnenjih o politikah in delovanju družbe. Ko so interesi individualnih lastnikov diverzificirani, pride do dviga stroškov, zato se pričakuje, da so stroški nižji v okoliščinah, kjer je manj razlik med zaposlenimi, ki sodelujejo v lastništvu in kjer je struktura manj hierarhična.

2.3 Zmanjšanje koncentracije na trgu

V tem podpoglavju so opisani možni ukrepi, ki se nanašajo na problematiko velikih štirih revizijskih omrežij, zaradi katerih imajo manjša in srednje velika podjetja majhne možnosti za vstop na trg.

2.3.1 Skupne revizije/revizijski konzorcij

Skupna revizija pomeni revizijo podjetja, ki se izvaja s strani dveh ali več revizijskih podjetij, ki izdajo skupno mnenje. Obe revizijski podjetji si tako razdelita odgovornosti na različnih ravneh, odvisno, kako je delo razdeljeno med podjetji (Gautam & Wynne, 2011, str. 85).

EK predlaga skupne revizije, kjer bi se za revizijo javnih delniških družb oblikovala obveznost imenovanja dveh različnih revizijskih družb, ki bi si porazdelili revizorsko delo in bi skupaj podpisali poročilo o reviziji. Na ta način bi lahko sistemsko nepomembna podjetja postala dejaven akter v tržnem segmentu revizije velikih podjetij, ki ga do sedaj niso dosegale. EK torej razmišlja o ustanovitvi konzorcija revizijskih podjetij, kjer bi poskrbeli za vključitev manjših podjetij, ki nimajo systemske razsežnosti v opravljanju revizij velikih podjetij. Pri ustanovitvi teh konzorcijev bi se upoštevala jasna delitev odgovornosti v zvezi s skupnim revizijskim mnenjem. Določili bi se tudi mehanizmi za razreševanje/razkritje razlik v mnenjih različnih članov konzorcija. Skupne revizije bi bile uporabne tudi za blaženje motenj na revizijskem trgu, ki bi bile posledica propada enega revizijskega omrežja.

V raziskavi London Economics (2006, str. 41) so ugotovili naslednje ovire manjših družb za vstop na revizijski trg:

- premajhna kapaciteta za revidiranje velikih podjetij,

- nezmožnost revidiranja podjetij v različnih državah,
- ugled velikih štirih revizijskih omrežij,
- nezainteresiranost strank za menjavo revizorja,
- tveganje revizorjeve odgovornosti,
- pomanjkanje primerne zavarovanja odgovornosti revizorja.

Pozitivne lastnosti skupnih revizij za mala podjetja po mnenju EK (2011, str. 26) se kažejo predvsem v:

- pridobivanju potrebnih izkušenj za revizijo velikih korporacij v različnih sektorjih,
- pridobivanju priložnosti za dokazovanje sposobnosti revidiranja večjih podjetij,
- pridobivanju priložnosti za povečanje zaupanja s strani večjih podjetij in finančnih inštitucij,
- zmanjšanju negativnih učinkov v primeru sistemskega propada enega izmed velikih omrežij.

Do sedaj se je praksa izvajala le v Franciji z namenom povečanja kakovosti in ohranjanja konkurence z zmanjšanjem prevlade večjih revizijskih hiš. Kot je določeno z zakonodajo, morajo podjetja imenovati različna revizorja, ki sta povsem neodvisna eden od drugega in sta oba deležna enake stopnje oblasti v zvezi z nadzorom nad revizijo. Ena izmed prednosti tovrstne ureditve je predvsem večja skrbnost poteka revizije zaradi obstoja navzkrižnega pregleda in vzajemnega nadzora nad postopki, ki jih opravljata obe revizijski družbi. Prav tako prisotnost dveh revizorjev poveča zaznano neodvisnost, še posebej pri objektivnosti strokovne presoje z zmanjšanjem potencialnih pritiskov s strani posloводства.

Piot (2007, str. 162) v svoji študiji ugotavlja, da tovrstna praksa nima vedno le pozitivnih posledic. Lahko se zgodi, da zahteva po skupni reviziji povzroči neformalne dogovore in prepogoste povezave med dvema revizijskima družbama. V praksi se namreč lahko zgodi, da skupna revizija več podjetij povečuje domačnost med skupnima revizorjema, kar povzroči, da sta nadzor in objektivnost med rutiniranimi pari ogrožena. Soodvisnost dveh revizijskih podjetij lahko povzroči škodljiv vpliv na kakovost revizije. Študija pa je pokazala, da je revizijski trg še vedno relativno odprt in konkurenčen, prav tako se niso pokazale anomalije v zvezi s soodvisnostjo med revizijskimi pari. Prav nasprotno se je izkazalo, da tovrstni način zaradi rivalstva vzpodbuja revizorje za izmenjave informacij o načinu dela in metodah.

Glavne prednosti združenih revizij predstavljajo:

- zmanjšanje koncentracije in povečanje možnosti razvoja za mala in srednje velika revizijska podjetja,

- povečanje možnosti za rotacijo, saj so stroški vstopa v novo podjetje nižji, ker dve podjetji poznata karakteristike podjetja in sektorja, v katerem podjetje deluje,
- minimiziranje tveganja propada enega izmed velikih revizijskih omrežij,
- povečanje kakovosti zaradi navzkrižnega preverjanja dela,
- povečanje neodvisnosti in zmanjšanje domačnosti med revizorji in strankami,
- povečanje kakovosti računovodskega poročanja.

Negativni učinki pa se po mnenju revizijskih družb kažejo predvsem v povečanju stroškov revizij in kompleksnosti procesa revidiranja tako za stranke kot revizijska podjetja. Revizijske hiše bi se pri tem soočale s problemom različnih metodologij in s težavno koordinacijo ter delitvijo dela. Prav tako bi lahko prišlo do konkurenčnega obnašanja pred strankami. Tovrstni način dela bi lahko zmanjšal »pritisk« partnerja, saj bi se zadolžitve in obveznosti delile. Skupne revizije bi tudi zmanjšale zmožnost izbora podjetij med revizorji, kar bi bilo lahko težavno v najbolj koncentriranih dejavnostih, kjer so potrebna tehnično-strokovna znanja.

Francis, Richard in Vanstraelen (2009, str. 24) ugotavljajo, da imajo revidirana podjetja s strani velike štirice manjše vrednosti oblikovanih ocen postavk obratnega kapitala ter da so dobički teh podjetij manj povezani z oportunističnim obnašanjem posloводства v smislu njihove precenjenosti. Iz raziskave je razvidno, da so pod navedenim pogojem kakovosti najbolj uspešni pari v sestavi dveh izmed velikih štirih revizijskih podjetij, kjer so ocene, ki povišujejo dobičke, najbolj konservativne. Sledijo jim pari v sestavi enega podjetja iz velike štirice in enega manjšega revizijskega podjetja. Na zadnjem mestu se nahajajo pari dveh manjših revizijskih podjetij, kjer so imela revidirana podjetja najmanjše popravke vrednosti obratnega kapitala.

2.3.2 Prepoved klavzul

Zaradi konsolidacije pri podjetjih nastaja občutek, da je imenovanje podjetja iz velike štirice za podjetja udobnejša izbira. Komisija bi rada preučila, kolikšno vlogo imajo pri tem »občutki« in kolikšno »zasluge«.

Cullilan, Du in Zheng (2012, str. 13) so v študiji preučevali, kakšen vpliv ima menjava revizorja na vrednost delnic, in s tem preverjali zaznavo menjave revizorja s strani trga. Preverili so torej, ali ima zamenjava revizorja velike štirice za manjšo revizijsko hišo negativni vpliv na vrednost delnic revidiranega podjetja. Avtorji so določili hipotezo, da se bo trg negativno odzval na menjavo, saj se predvideva, da imajo podjetja velike štirice večjo kredibilnost kot ostala revizijska podjetja. Druga hipoteza pravi, da se bo trg odzval negativno, ker je menjava signal za slabše poslovanje v prihodnosti in večje tveganje stranke. Študija je pokazala, da ni pomembnega vpliva na vrednost delnic pri zamenjavi revizorja.

Tržna koncentracija strankam onemogoča, da bi imele dovolj izbire, ko se odločajo za revizorja. Poleg tega se s povečanjem revizij za velika mednarodna podjetja pridobiva ugled. Takšne asociacije koristijo velikim revizijskim družbam pri pridobivanju dodatnih poslov, kar še povečuje nerazgibanost na trgu.

Peterson (2010, str. 1) ugotavlja, da obstajajo ovire za prodor manjših revizijskih hiš predvsem zaradi omejenost strokovnega znanja in geografskega področja ter večjega tveganja in manjše pripravljenosti za investicije. Prav tako manjše revizijske hiše ne izražajo zaupanja v lastne moči in kapacitete za kakovostno rast na globalni ravni.

Na podjetja, ki ne sodijo v veliko štirico, nasprotno še vedno negativno vpliva dejstvo, da največja podjetja ne priznavajo njihovih sposobnosti. Videti je, da obstajajo tudi primeri klavzul o »izključni izbiri velike štirice«, ki se včasih nalagajo podjetjem s strani finančnih institucij, ki določijo pogoj za odobritev posojila.

Tovrstne klavzule zmanjšujejo konkurenco in izkrivljajo revizijski trg. V primeru propada ene izmed velikih štirih revizijskih podjetij bi imela podjetja omejeno možnost zamenjave. Ta omejitev v kombinaciji s strogimi ovirami v smislu konflikta interesa bi lahko pripeljala podjetja do stanja, ko ne bi imela na voljo primerne revizijske družbe za revidiranje njihovih izkazov. Zato bi bilo po mnenju EK treba prepovedati klavzule s strani tretjih oseb (bank).

V primeru takojšnje prepovedi bi imeli sicer takojšnje učinke, pri čemer pa se pristranskost velike štirice ne bi tako zelo zmanjšala. Tudi revizorji so mnenja, da tovrstnih klavzul ne bi smelo biti, vendar predstavniki velike štirice poudarjajo, da se ugled pridobiva skozi vrsto let, skozi konsistentno doseganje kakovosti, kar je posledica visokih investicij v človeške vire in tehnologijo. Revizijska družba Deloitte Touche Tohmatsu Limited (2010, str. 22) je v odgovoru na Zeleno knjigo zapisala, da bi bilo prepoved klavzul mogoče izpeljati preko Kodeksa o upravljanju podjetij ali preko drugih regulatorjev, ki se ukvarjajo s pravili upravljanja podjetij.

2.3.3 Razpustitev velike štirice

Komisija je izpostavila tudi ponovno preučitev pozitivnih učinkov konsolidacije revizijskih podjetij v zadnjih desetletjih. Preveriti bi bilo treba, ali so pričakovane inovacije v metodologiji revizij dovolj velike za zelo širok spekter postopkov in novih proizvodov, predvsem za revidiranje finančnih institucij. Komisija je torej izrazila pomisleke glede velikih podjetij svetovnih razsežnosti, ki so nastale z združitvami.

Podjetja iz velike štirice so mnenja, da je bila konsolidacija racionalna in je prinesla veliko sinergij. Poudarili so tudi, da je bila združitev Price Waterhouse Coopers in Lybrand v 1998 odobrena s strani EK. Enako velja za prevzem Andersonovih partnerjev in aktivnosti

s strani Deloittea in Ernst and Younga v 2002 (Summary of responses, 2011, str. 31). Težko si je predstavljati, da bi se eno izmed velikih revizijskih omrežij prostovoljno odločilo za prestrukturiranje v dve ali več manjših podjetij. Ločitev bi bila v tem trenutku komplicirana in težka ter ne bi prinesla pozitivnih učinkov. S strani manjših revizijskih hiš je bila predlagana rešitev o omejitvi tržnega deleža. V tem primeru bi bila postavljena kontrolna skupina vlagateljev in regulatorjev, ki bi postavili meje po absolutnem številu revizij, ki jih lahko opravi eno podjetje za določen sektor.

Tudi vlagatelji so mnenja, da bi prisilna razpustitev velike štirice lahko negativno vplivala na trg in povzročila dodatne probleme. Nekateri so vseeno mnenja, da tržne sile niso uspele vzpostaviti smiselne rešitve, zato predlagajo, da bi bilo treba spodbuditi revizijska podjetja za prestrukturiranje svojega poslovanja. Nekateri vlagatelji predlagajo, da bi EK revizijskim hišam dala nekaj časa za prestrukturiranje. V primeru, da se to ne bi zgodilo v doglednem času, bi posegla na trg s svojimi ukrepi. Vsi pa so enotni, da si želijo večji obseg kakovostnih ponudnikov revizijskih storitev, ki bi omilil koncentracijsko tveganje, izboljšal tržno stabilnost in povečal inovativnost.

2.3.4 Združitve manjših revizijskih podjetij

V letu 2006 so v London Economics naredili raziskavo na temo ekonomskega učinka na revizijsko odgovornost. V študiji so tudi preučili možnost povezovanja manjših revizijskih podjetij, ki bi bila združena bolj konkurenčna veliki štirici. Tako so bile izvedene ankete po celotnem območju EU, kjer so revizijska podjetja prosili za oceno predlagane možnosti. Ugotovili so, da je razlika v velikosti med najmanjšo izmed velikih štirih in tremi največjimi srednje velikimi revizijskimi hišami tako velika, da bi tudi združitev treh srednje velikih predstavljalo manjše podjetje v večini evropskih držav. Zaradi tega se pojavlja dvom, da bi se vrzel v velikosti s tovrstnimi združitvami zmanjšala, kar pomeni, da bi imela velika podjetja še vedno omejeno izbiro revizorja. Večinoma so bila srednje velika podjetja precej naklonjena tovrstnim združitvam, kar pa ne drži za veliko štirico. V nadaljevanju so opisane največje ovire, ki so jih zaznale revizijske družbe (London Economics, 2006, str. 68):

- **neregulativne ovire**

Nepripravljenost partnerjev za združitev, saj bi izgubili neodvisnost in poslovni vpliv. Problem bi lahko predstavljale tudi razlike ozadja, strukture delovanja in kulturne razlike v posameznih podjetjih. V primeru mednarodnih združitev pa bi problem predstavljalo tudi pomanjkanje znanja za lokalni revizijski trg.

- **regulativne ovire**

Čeprav so revizijski standardi večinoma poenoteni v Evropi, obstajajo razlike glede strokovnih predpisov, poklicne kvalifikacije in pogojev za pridobitev poklica.

- **strukturne ovire**

Te naj bi se pokazale predvsem v sporih pred in po združitvi. Prav tako problem predstavlja pomanjkanje skupne vizije in strategije. Izpostavili so pomanjkanje partnerjev, ki bi lahko vodili več lokacij/podjetij, ter pomanjkanje volje partnerjev, da bi investirali lasten denar v združitve za prihodnje koristi. Razlike se kažejo tudi v politiki oblikovanja cen, drugačnih pravnih okvirih, drugačnem načinu dela in sistema izobraževanja.

Iz raziskave torej izhaja, da se večina ovir nanaša na partnerjevo neodvisnost in njegovo voljo za odpoved določeni meri poslovnega vpliva in težavno prilagoditev spremembam organizacije.

2.4 Enotna evropska politika

V tem podpoglavju se osredotočim na skupno evropsko politiko, predvsem v smislu olajšanja ovir za revizorje, ki delujejo v več državah članicah. Preverim tudi možne izboljšave nadzora na ravni EU.

2.4.1 Evropski potni list

EK za omejitev nacionalnih ovir za ustvarjanje evropskega trga predlaga izdajo t. i. evropskega potnega lista, s katerim bi bilo mogoče revidirati podjetja v kateri koli državi članici.

Iz praktičnega vidika največji problem predstavlja lokalna zakonodaja (davčna, pravna, korporativna) in ne nazadnje tudi jezik. Evropski potni list bi bila mogoča rešitev, če bi se izvedla večja harmonizacija na ravni EU. Pri tem bi bilo treba poenotiti izobrazbo, kvalifikacije in usposabljanje v posameznih državah članicah. V primeru sprejetja predloga bi projekt zahteval kar nekaj časa in usklajevanja. Usposabljanja so danes prilagojena na posamezno zakonodajo držav članic (nacionalno korporativno pravo, davki, civilno pravo, nacionalni računovodski standardi), zato bi bilo zadevo težko poenotiti. ZRev-2 v 50. členu določa, da preizkus usposobljenosti, ki je osnova za izdajo dovoljenja za opravljanje nalog pooblaščenega revizorja zakonitim revizorjem iz drugih držav članic, poteka v slovenskem jeziku in vključuje preverjanje znanja s področij slovenskega prava in slovenskih računovodskih standardov.

Ko revizor izda mnenje, je pomembno, da se spozna na domačo zakonodajo. Problem bi se lahko pojavil tudi preko zmanjšane kakovosti revizij, kjer bi se lahko pojavila vprašanja čezmejne odgovornosti. Pojavlja se tudi dvom o pozitivnih posledicah enotnega evropskega trga za mala in srednje velika podjetja, saj ta še vedno ne bi imela potrebnih kapacitet za večje revizije zunaj nacionalnih meja.

2.4.2 Enotni sistem nadzora

Nadzor je glede na Direktivo osnovan na osnovi principa posameznih držav, kar pomeni, da organi držav članic odločajo na nacionalni ravni, saj poznajo posebnosti svojega trga. Za povezovanje posameznih organov nadzora iz držav članic je EK leta 2005 ustanovila skupino strokovnjakov, imenovano Evropska skupina revizorskih nadzornih organov (angl. *European Group of Auditors Oversight Bodies*, v nadaljevanju EGAOB). Trenutno sodelovanje in koordinacija aktivnosti nadzora na ravni EU poteka preko tega organa. Naloga organa je predvsem učinkovita koordinacija med posameznimi sistemi javnega nadziranja v državah članicah (Evropska komisija, 2005). Članica tega organa je tudi Agencija za javni nadzor nad revidiranjem. Člani EGAOB so lahko predstavniki institucije, ki je zadolžena za nadzor nad revizorji in revizijskimi družbami, in morajo imeti strokovna znanja s področja računovodstva in revizije ter ne smejo biti aktivni revizor. EGAOB zagotavlja sodelovanje novoustanovljenih institucij za nadzor nad revizorji in revizijskimi družbami med državami članicami EU. Naloga tega telesa je med drugim priprava strokovnih stališč, ki služijo EK kot pomoč in podpora pri pripravi dokumentov, zlasti s področja obvezne uporabe mednarodnih standardov revidiranja v EU, zagotavljanja kakovosti dela revizorjev in revizijskih družb, sodelovanje nadzornih institucij znotraj EU z nadzornimi organi tretjih držav in čezmejni inšpekcijski nadzor.

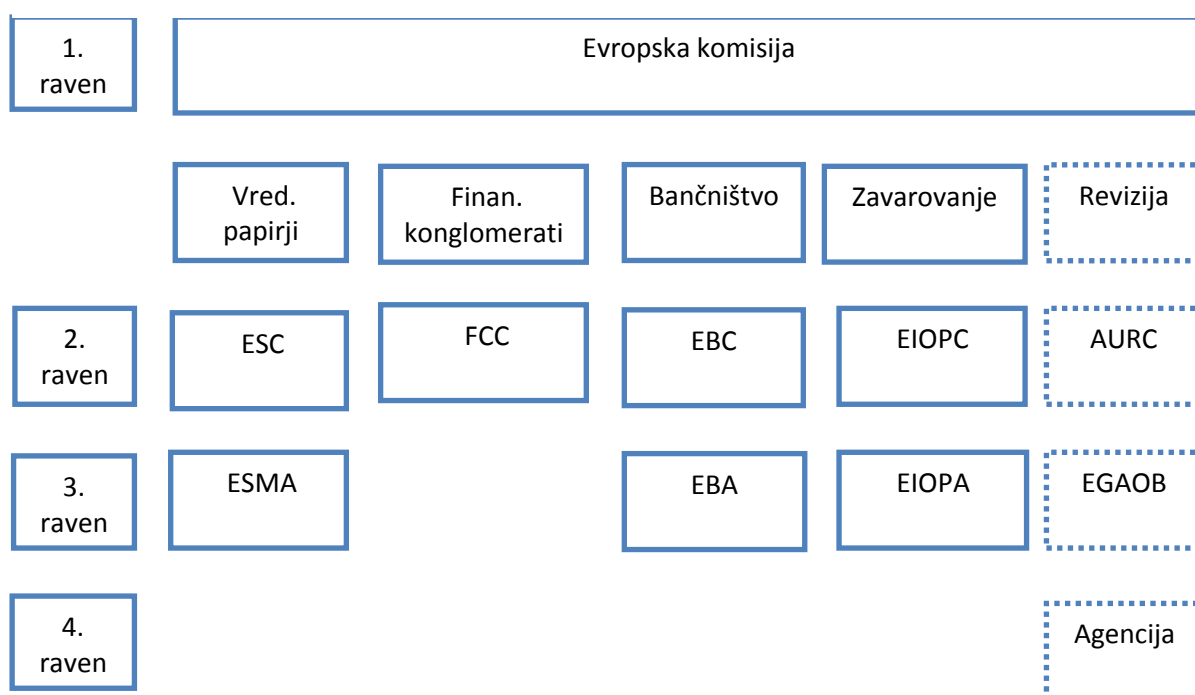
EK je izpostavila problem sodelovanja nadzora revizijskih podjetij v Evropi. Ta bi morala biti bolj povezana med nacionalnimi sistemi za nadzor revizij. Zveza evropskih računovodij (2011, str. 1) je izpostavila problem nadzora revizijskih podjetij, ki imajo sedež v eni državi in delujejo po vsej Evropi. Ker se nadzor izvaja na nacionalni ravni, se je v preteklosti dogajalo, da je organ v državi revizijsko družbo določene mreže ocenil pozitivno, v drugi državi pa negativno. To povzroča zmanjšanje kredibilnosti za posamezen organ v določeni državi ter zmanjšuje zaupanje v sistem kot celoto.

EK predlaga, da se EGAOB spremeni v tako imenovani odbor Lamfalussy tretje stopnje. Gre za strukturo odločanja, ki so jo v EK nastavili v letu 2000. Ta je bila ustvarjena z namenom, da bi se zakonodaja Evropske skupnosti na področju vrednostnih papirjev sprejemala hitreje in bolj učinkovito. Po tej strukturi odločanja se vzpostavi štiristopenjski način odločanja (Odbor modrecev o regulaciji evropskega trga vrednostnih papirjev, 2001, str 3-4):

- prva stopnja: okvirna načela, ki jih mora doseči zakonodaja (direktive in uredbe),
- druga stopnja: ukrepi za izvajanje teh načel,
- tretja stopnja: sodelovanje med nadzorniki, ki bo zagotovilo razumno interpretacijo standardov in njihovo implementacijo,
- četrta stopnja: uveljavitev in izvajanje evropske zakonodaje.

Trenutno obstajajo trije odbori tretje stopnje za bančništvo, zavarovanje in vrednostne papirje. Prenovljen odbor EGAOB bi bil zadolžen za nadzor nad revizijskimi podjetji. To pomeni, da bi za primer Slovenije odločanje potekalo po ravneh, kot kaže Slika 3. Tako bi na 2. ravni postavili Revizijski regulativni odbor (angl. *Audit Regulatory Committee*, v nadaljevanju AURC), na tretji ravni bi se nahajal EGAOB, ki bi v taki strukturi lahko okrepil sodelovanje na evropski ravni in spodbujal približevanje pri izvrševanju pravil ter zagotovil skupni pristop do preveritvenih pregledov revizijskih podjetij.

Slika 3: Odločanje po Lamfalussyju na trgu vrednostnih papirjev in na trgu revizije

Vir: Financial Services Authority, *A brief guide to the European Union and its Legislative Processes*, 2011, str. 29; Institute for European Integration Research, Vienna, 2009, str. 17.

Drugo možnost predstavlja vključitev vprašanj revizije v pristojnost že obstoječega regulativnega organa. To pomeni, da bi EGAOB vključili med že obstoječe nadzorne organe na Sliki 3 (na primer ESMA, EBA ali EIOPA). Pri tem bi lahko ustvarili sinergije v smislu infrastrukture in prostora. Slabosti tega načina pa se kažejo predvsem v tem, da obstaja majhna verjetnost, da bi bila revizija deležna iste pozornosti kot primarna dejavnost dosedanjega nadzornega organa. Prav tako bi se lahko pojavil konflikt interesa pri skupnem nadzoru revizije in nadzorom nad uveljavitvijo Mednarodnih računovodskih standardov poročanja, kjer imajo revizorji vlogo doseganja zanesljivosti in transparentnosti v računovodskih izkazih. Prav tako so za nadzor nad revizijskimi družbami potrebna določena znanja, zato bi bilo treba v obstoječ nadzorni organ vključiti strokovnjake s tega področja.

Tretja možnost bi lahko bila ustanovitev novega evropskega nadzornega organa, ki bi imel več odločevalne moči v primerjavi z nacionalnimi nadzornimi organi. Ta možnost bi omogočila nadzor mednarodnih revizijskih mrež po posameznih državah članicah, pri čemer bi se izognili različnim mnenjem za posamezne nadzirane družbe. Pojavlja pa se tudi nekaj dilem, saj ni nujno, da bi imel nadzorni organ enako raven pozornosti do mednarodnih revizijskih mrež in revizijskih družb, ki delujejo le na nacionalni ravni. Prav tako bi bila za ustanovitev takega organa potrebna čas in dodatna sredstva, saj bi to povzročilo razvoj novega modela, pogajanja z organi držav članic ter konsolidacijo in vključitev sprememb v nacionalne zakonodaje.

Trenutno nadzorniki, ki pokrivajo delovanje revizijskega omrežja v več državah članicah, niso skupno nadzorovani, pač pa je nadzorovan le posamezni nacionalni element na ravni države članice. Nadzor mednarodnih revizijskih omrežij bi bilo mogoče izvajati na evropski ravni na podoben način, kot je bilo pred nedavnim določeno za bonitetne agencije z Uredbo ES št. 1060/2009. Ta določa, da se Evropskemu organu za vrednostne papirje (angl. *European Securities and Market Authority*, v nadaljevanju ESMA) dodeli celovit nabor pooblastil v zvezi z registracijo in nadzorom bonitetnih agencij. Organ ESMA ima možnost preusmeriti pooblastila na nacionalne organe, vendar odgovornost ostaja temu organu. Poleg tega so pristojni organi dolžni sodelovati z organom ESMA, ko je to potrebno, zato imajo države članice še vedno vzpostavljene organe nadzora. Na ta način se uvaja sistem nadzora bonitetnih agencij s strani enega samega subjekta, ki je z vidika zagotavljanja usklajenosti in enakih konkurenčnih pogojev primernejši od razpršenega nadzora. S tem se ustanovi bolj preprosto nadzorno okolje, prav tako odločitve potekajo hitreje, tveganja neskladne uporabe zakonodaje na ravni EU ali nasprotujoče si pristojnosti med nadzorniki pa so odpravljene (Uredba št. 1060/2009 Evropskega parlamenta in Sveta o bonitetnih agencijah, Ur. l. EU, št. 302/1).

2.4.3 Evropski certifikat kakovosti

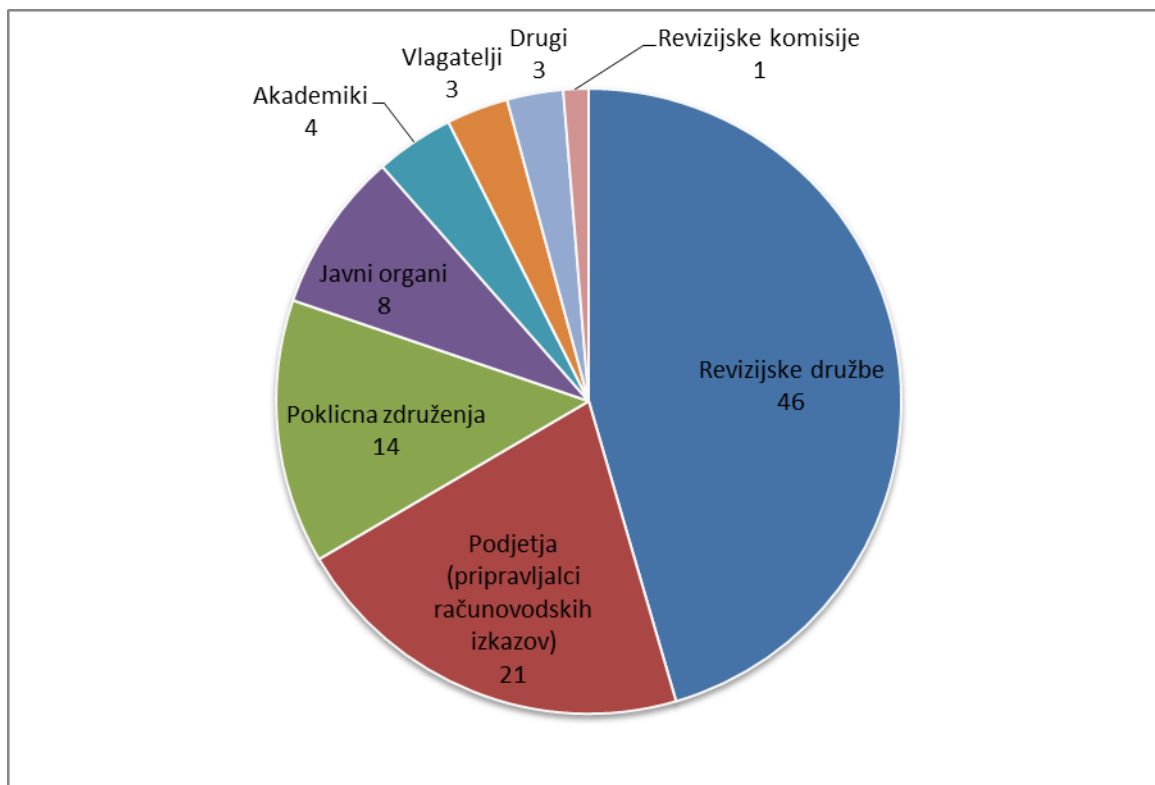
EK je predlagala uveljavitev t. i. evropskega certifikata kakovosti, ki bi lahko reševal problematiko klavzul s strani posojilodajalcev. S to možnostjo bi tudi manjša in srednje velika revizijska podjetja lahko bila zaznana kot visoko kakovostna in bi lahko v določenih primerih konkurirala veliki štirici. Vendar pa bi ta ukrep lahko povzročil tudi potencialno oviro za revizijska podjetja, ki ne bi bila certificirana, to pa bi zopet imelo negativni vpliv na koncentracijo. Problematično je tudi certificiranje na ravni EU, saj ima sedaj vsaka država svoja pravila za izobraževanje itd., zato bi bilo treba uvesti standardne kriterije, ki bi bili veljavni v celotni EU.

3 ANALIZA MNENJ ZAINTERESIRANIH STRANI

Potem ko je EK v oktobru 2010 objavila Zeleno knjigo na temo revizije, je do 20. januarja 2011 zbirala odgovore zainteresiranih strani. V nadaljevanju so povzetki odgovorov vseh

udeleženi. Pridobili so skoraj 700 odgovorov, ki so jih zbrali preko različnih deležnikov, kot so revizijske družbe, poklicna združenja, nadzorni organi, vlagatelji, akademiki, podjetja, vladne organizacije in posamezniki (Summary of responses, 2011, str. 3). Na sliki 4 na strani 42 je predstavljena struktura odgovorov po posameznih skupinah.

Slika 4: Struktura odgovorov na odprte dileme Zelene knjige (v %)

Vir: EK, Summary of responses green paper audit policy: Lessons from the crisis, 2011, str. 4.

Ta del je vključen v magistrsko delo z namenom prikaza kvalitativne sinteze odgovorov, predstavljenih iz različnih strani. S povzetki odgovorov so predstavljena dejanska mnenja vseh strani iz prakse, ki se jih dotika revizijska reforma.

Globalno gledano so vse zainteresirane strani pozdravile odprta vprašanja Zelene knjige. Glede na ugotovljeno vrzel med dejanskim obsegom dela revizije in pričakovanji javnosti je pomembno, da se izboljša transparentnost poteka in rezultatov revizije. Vloga revizorjev je sicer jasna, vendar so bili vsi mnenja, da bi bilo treba izsledke revizij bolje tolmačiti in razjasniti. Velja torej splošno strinjanje, da bi bilo treba razkriti več informacij, posebej v povezavi z opravljenim delom v smislu razkrivanja dela na področjih strokovne presoje, poglavitnimi odprtimi vprašanji med revizijo in modeli ter tehnikami preverbe posameznih postavk računovodskih izkazov ter določitve glavnih tveganj v podjetju.

EK opaza, da zainteresirane strani tudi splošno podpirajo sprejetje mednarodnih standardov revidiranja na ravni EU. Nekateri bi si želeli nadaljnjih prizadevanj v zvezi s

prilagajanjem MSR potrebam malih in srednje velikih podjetij ter malih in srednje velikih izvajalcev strokovnih storitev. V odgovorih glede poenotenja revizijskih standardov na ravni EU so bile skoraj vse zainteresirane strani enotne, da bi se s tem omogočila večja primerljivost in lažje delovanje.

3.1 Poklicna združenja in organizacije, povezane s stroko

V tej skupini so bili zajete revizijske družbe vključno z veliko štirico, majhna in srednje velika revizijska podjetja ter poklicna združenja, večinoma iz Evropske skupine mednarodnih revizijskih družb (angl. *European Group of International Audit Firms – EGIAN*) in FOF.

Večina iz te skupine je mnenja, da finančno zdravje podjetja ni namen revizije in da trenutna revizija ni primerno urejena za podajanje tovrstnih sodb. Sedanje naloga revizorja je le izraziti mnenje o resničnem in poštenem prikazu računovodskih izkazov. Glede poglobljenega poročila in razširitve revizorjevega mnenja so revizorji zavzeli stališče, da bi morala prilagojena mnenja ostati v dosedanji obliki, saj so po naravi binarne oblike. Protiargument za rangiranje posameznih računovodskih izkazov predstavlja problem primerljivosti računovodskih izkazov posameznih podjetij med seboj in bi težko rangirali njihovo pripravo. Še posebej bi se tovrstnega rangiranja težko lotila majhna revizijska podjetja, katerih portfelj je manjši, in ne bi mogla primerjati posameznih revidiranih podjetij v določeni panogi.

Velika štirica je mnenja, da bi sicer dodatne informacije v revizorjevem mnenju v določeni meri pripomogle k boljši vlogi revizorjev v družbi, vendar pa bi lahko predlagane rešitve negativno vplivale na kakovost revizije, stroške in pravice delničarjev. Prav tako so EK opozorili na dosedanje vlogo, ki je še vedno le izdaja mnenja o resničnem in poštenem prikazu računovodskih izkazov v skladu z okvirom poročanja.

O vprašanju neodvisnosti so revizorji zavzeli stališče, da sta Kodeks etike in učinkovita revizijska komisija zadostno varovalo. Vključevanje tretje strani za imenovanje revizorja bi bilo primerno le v posebnih primerih (pri sistemsko pomembnih podjetjih), kjer bi se lahko vključila država. To bi veljalo predvsem za podjetja, ki so financirana s strani države, in v primeru, da podjetje nima revizorja ali ga noče najeti.

Glede restrikcije ponudbe nerevizijskih storitev revizorji menijo, da bi tovrstno ravnanje poslabšalo generalno ekonomsko neodvisnost in izničilo vsa znanja in spretnosti, ki jih ponujajo revizijske hiše. Nova pravila bi tako nasprotovala ciljem EK za odstranitev administrativnih in pravnih ovir za spodbujanje storitvenega sektorja v Evropi. Naloga revizijske komisije je zagotavljanje, da plačila nerevizijskih storitev ne vključujejo skritih revizijskih storitev. Zato je potrebna večja transparentnost glede plačil revizijskih kot tudi nerevizijskih storitev. Manjše revizijske hiše so mnenja, da bi bilo pravilo treba aplicirati le

na večja podjetja in sistemske finančne institucije. Izpostavili so, da je za njihovo konkurenčnost ključno, da ponujajo tudi ostale storitve, saj bi bil njihov obstoj v nasprotnem primeru ogrožen.

Kar se tiče sedanje ureditve imenovanja revizorjev, po mnenju revizorjev ni konflikta interesa, saj sedanji sistem po njihovem deluje dobro, predvsem ob obstoju učinkovite revizijske komisije. Revizorji bi uporabili regulatorja le pri posebnih revizijah, pri čemer je treba poudariti, da bi bil v tem primeru regulator (tretja stran) močno izpostavljen tveganju, saj bi bil odgovoren delničarjem v primeru neuspeha revizije. Imenovanje revizorja s tretje strani bi bilo primerno tudi v primerih, ko je treba dosedanjega revizorja nadomestiti zaradi odstopa prejšnjega.

Revizorji nasprotujejo obvezni rotaciji podjetij in ne le partnerjev. Sklicujejo se na študije, ki so dokazale, da rotacija škoduje kakovosti in povečuje stroške. Obstaja tudi možnost, da se ne sprejeme obvezna rotacija, pač pa obvezno zbiranje ponudb po določenem času.

Večina zainteresiranih strani poklicev v reviziji je mnenja, da sistemsko tveganje ne obstaja in da bi trg prenesel tudi propad enega izmed velikih štirih revizijskih hiš. Predstavniki teh so mnenja, da bi propad ene izmed njih začasno povzročil motnje na kapitalskem trgu, prav tako bi se zmanjšala možnost izbire revizorja. V nasprotju z velikimi štirimi revizijskimi družbami pa so manjša revizijska podjetja mnenja, da obstaja sistemsko tveganje, ker so podjetja prisiljena izbirati med manj kot štirimi revizijskimi družbami, saj si ne želijo istega revizorja, kot ga ima njihova konkurenca. Prav tako lahko drugi revizor opravlja v podjetju nerevizijske storitev, kar spet omeji možnost za imenovanje revizorja. Propad enega izmed velikih štirih podjetij bi lahko povzročil težave pri določenih revidiranih družbah, ki bi težko v kratkem času našle primerne revizorja. Tveganje se kaže tudi v oligopolni strukturi revizijskega trga, kjer nekaj podjetij obvladuje trg, vendar jih je tako malo, da lahko vsako dosega večje dobičke kot podjetja v bolj konkurenčnih panogah. Na oligopolnih trgih so ovire za vstop v obliki informacijskih stroškov, ekonomijah obsega in franšizah, kar preprečuje vstop novim tekmečem (Ruffin, 2009, str. 1). Manjša revizijska podjetja so torej mnenja, da imajo veliki štirje velik vpliv na regulatorje zaradi oligopolne strukture.

Podjetja iz velike štirice so proti konzorcijski ureditvi izvajanja revizij, saj bi se po njihovem mnenju zmanjšala kakovost, prav tako bi nastale koordinacijske težave. Menijo tudi, da bi umetna dodelitev povečala nemotiviranost manjših revizijskih podjetij za njihovo rast. V nasprotju pa manjša revizijska podjetja močno podpirajo tovrstno ureditev. Poudarili so, da je konzorcijski model preizkušen v Franciji, kjer je koncentracija nižja kot drugje po Evropi. Participacija več podjetij naj bi povečala konkurenco in potencialno dvignila kakovost. Kot argument preveliki domačnosti med združenimi revizorji predlagajo redno rotacijo med podjetji. Pozitivni učinek vidijo v možnem izkazovanju kakovosti širokemu spektru podjetij, kar bi okrepilo verodostojnost manjših revizijskih hiš.

3.2 Akademiki

Akademiki so mnenja, da je dodana vrednost revizorjevega mnenja zelo omejena, kjer oblika prevladuje nad vsebino. Z razširitvijo mnenja bi se zmanjšala vrzel pričakovanja, prav tako pa bi se povečala spodbuda za boljšo kakovost revizij. Pozitivno revizorjevo mnenje bi moralo na trg pošiljati jasno sporočilo z večjim zagotovitvijo. Problem vidijo v imenovanju revizorjev, saj se velikokrat dogaja, da poslovodstvo pokaže zadovoljstvo z dosedanjim revizorjem, za kar revizijska hiša dobi s strani skupščine posel še za nadaljnje leto.

Kar se tiče imenovanja revizorjev, bi morala biti revizijska komisija sestavljena izključno iz neodvisnih direktorjev. Ta bi morala biti odgovorna za plačilo revizorjev. Pri imenovanju revizorja so akademiki izpostavili problem vpliva poslovodstva. Ta lahko vodi do prikazovanja nizkih cen za revizijske storitve, po drugi strani pa se cene nerevizzijskih storitev močno povečajo in s tem poslovodstvo prikrije realno ceno revizijskih storitev. Ta pojav bi lahko rešili z omejitvijo nerevizzijskih storitev, fiksno določitvijo mandata revizijske družbe in s potrdilom plačila nerevizzijskih storitev s strani delničarjev.

Akademiki so predstavili rešitev, kako izvesti obvezno rotacijo, pri čemer se znanje ne bi izgubilo. Določili bi maksimalno obdobje, ki bi vključevalo tudi prekrivanja prejšnjega in sedanjega revizorja, ko bi se znanje in informacije prenesla na novega revizorja. V primeru, da bi bili vsi revizorji pripravljeni na ta način dela, ne bi bilo izgub, prav tako bi vse revizijske družbe lahko našle nove stranke. Na ta način bi se povečalo strokovno znanje v podjetju. Obstajala bi lahko kombinacija notranje in zunanje rotacije. Stroške rotacije bi bilo treba preučiti v smislu obdobja in v smislu zmanjšane zaupanja v revidirane izkaze zaradi zmanjšanje neodvisnosti revizorja. Rotacija s fiksnim številom let bi zmanjšala pristranskost revizorjeve presoje za ustrežanje poslovodstvu oziroma delničarjem. Menjava partnerjev namreč ne povečuje revizorjeve neodvisnosti. Teoretične in empirične raziskave izkazujejo, da je rotacija pozitivna v posebnih okoliščinah, ko so na primer stroški menjave revizorja nizki in ko je trg nizko konkurenčen ter ima ugled majhen vpliv na delovanje revizorja.

Izpostavili so še en problem glede koncentracije, in sicer zaradi vprašanja učinkovitega nadzora. Zaradi sistemskega tveganja bi lahko organ nadzora težko sprejel ukrepe zoper eno izmed velikih revizijskih podjetij, saj bi lahko njegova odločitev sprožila krizo s sistematičnimi posledicami. To pa lahko povzroča »moralni hazard« v imenu revizijskih podjetij.

3.3 Vlagatelji

Večina vlagateljev je mnenja, da bi revizorji morali zagotoviti več informacij o finančnem zdravju podjetja, vendar le v obsegu pristojnosti, ki jih že imajo, in ne z razširitvijo njihove

vloge. Poudariti bi bilo treba predpostavko delujočega podjetja, tako v obliki razkritij revidiranega podjetja kot tudi pri preveritvi revizorjev. Glavna zadeva, ki jih zanima, pa je razkritje revizorjevega dela med revidiranjem. Okrepiti bi bilo treba profesionalni skepticizem. Vlagatelji s tem namenom predlagajo bolj močen in viden vpogled v podjetje »od zgoraj« in mentorstvo, več izobraževanj in zmanjšanje revizorjev z manj izkušnjami na partnerja. Želeli bi tudi, da bi lahko revizijske komisije ocenile stopnjo revizorjevega poslovnega skepticizma. Skepticizem bi se moral okrepiti predvsem na področjih predpostavke delujočega podjetja in poštenih vrednostih. Vlagatelji so izrazili tudi željo po bolj kvalitativnih poročilih revizorja, predvsem bi radi razširili uporabo poudarjenih zadev. Zanima jih tudi revizorjevo mnenje o kakovosti priprave računovodskih izkazov, kar bi jim dalo pomembne informacije in bi podjetjem preprečevalo, da »hodijo po robu« računovodskih standardov. Prevetriti bi bilo treba tudi koncept resničnega in poštenega prikaza računovodskih izkazov, ki se sicer zahteva po standardih, vendar ni uporabljen v praksi.

Vlagatelji so izpostavili problematiko določanja revizijskih standardov, podvomili so namreč v IAASB, ki je del IFAC, ta pa je vzdrževan od poklicnih združenj in velikih revizijskih podjetij. V tem pogledu bi vlagatelji pretehtali možnost spremembe upravljanja IAASB, ki bi v razvoj standardov vključevali tudi vlagatelje in druge zainteresirane strani.

Delničarji so mnenja, da je treba prepovedati vse nerevizijske storitve, saj so glavni vir konflikta interesov in povečujejo konkurenčno prednost posamezne revizijske hiše, ki je neupravičena. Vse nerevizijske storitve bi morale biti dobro razkrite vlagateljem, pri čemer pa bi morala sodelovati revizijska komisija. Treba bi bilo tudi razjasniti in razložiti, katere nerevizijske storitve so prepovedane in katere dovoljene. Izpostavili so primer, ko se v podjetju najame isto revizijsko družbo za opravljanje notranje in zunanje revizije. Revidirano podjetje plača obe storitvi, pri čemer revizijska hiša opravi eno bolj razširjeno revizijo in lahko revidira svoje delo. Prepoved nerevizijskih storitev bi se morala poenotiti po vsej Evropi.

Potencialni konflikt interesov glede imenovanja revizorjev s strani revidiranega podjetja obstaja, vendar so izpostavili, da obstaja možnost dodatnih ukrepov za zmanjševanje tovrstnega tveganja. Delničarji si ne želijo nove inšpekcijske vloge revizorja, kjer bi bilo imenovanje, plačevanje in trajanje revizije v rokah tretje osebe. V tem primeru bi bila resno ogrožena odgovornost revizorja in njihovi odnosi z delničarji. Izbira revizorja bi morala letno biti odobrena s strani delničarjev, ki so neodvisni člani revizijske komisije. Ker se ponovni izbori revizorja pogosto povezujejo s kakovostjo dolgoročnih odnosov z poslovodstvom, bi morale biti imenovanje revizorja tudi neformalno ločeno od poslovodstva. Poudarili so tudi potrebo po popolni neodvisnosti revizijske komisije, ki bi morala biti vključena v izbor revizorja. Njena naloga je, da poskrbi, da ne pride do izkoriščanja konflikta, ter skrbi za kakovostno poročanje delničarjem. Prav tako so izpostavili, da bi se morala povečati transparentnost glede odnosa revidirane stranke z

revizorjem, kar bi omogočalo lažje odločitve pri glasovanju za revizorja. Treba bi bilo razkriti plačilo revizorju za revizijske in nerevizijske storitve za zadnja tri leta, dolžino trajanja mandata, ki ga ima revizijska hiša, datum zadnje pridobljene ponudbe in razloge za priporočitev ponovne izvolitve. Vlagatelji bi radi večjo transparentnost tudi pri menjavi revizorja, saj jih zanima razlog za zamenjavo. Velikokrat se podjetja in revizorji sklicujejo na zaupnost podatkov in ne razkrijejo razlogov za menjavo.

Vlagatelji so mnenja, da obstoj velike štirice ni dober za konkurenco in izbiro. Zato si želijo bolj odprtega in živahnega trga, ki bi bolje zadostil javnemu interesu. Ta skupina je pozvala EK, da je treba zagotoviti krepko vodstvo z namenom resnega napredka na poti k trajnostnemu revizijskem trgu, ki bi bil konsistenten z ohranjanjem finančne stabilnosti in s krepitvijo zaupanja v trg. Vlagatelji bi reševali pristranskost velike štirice skozi večjo transparentnost na naslednje načine:

- podjetja in njihove revizijske komisije bi morala poročati njihovo politiko glede javnega razpisa,
- revizijska komisija in skupščina bi morali glavnim delničarjem razložiti razloge za menjavo revizorja.

To bi povzročilo preverbo in izravnano v procesu, prav tako bi pripomoglo k skupnemu razumevanju okoliščin in rezultata. Vse zaveze za omejevanje izbire podjetja glede revizorja pa bi morale biti razkrite.

Vlagatelji imajo deljena mnenja glede konzorcija. Njihova glavna skrb je povišanje stroškov revizije, redčenje odgovornosti in pomanjkanje pozitivnih učinkov. Nekateri pa so mnenja, da bi revizijske komisije lahko ponudile primeren in učinkovit izziv, tako da bi vsako revizijsko podjetje v konzorciju kakovostno opravilo delo in izzvalo drug drugega za izboljšanje pristopa obeh.

3.4 Javni organi

Za to skupino je najbolj problematična zadeva dosedanje vloge revizorjev mnenje le o historičnih podatkih brez vpogleda v prihodnost. Čeprav so mnenja, da revizorji ne bi smeli nadomestiti vloge bonitetnih družb in analitikov, si vseeno želijo razširjenega poročila, ki bi vključevalo kvantitativno oceno podjetja v prihodnosti. Želeli bi si tudi, da bi poročilo revizorja vključevalo namen ocene tveganja in razumevanja podjetja ter njegovega okolja. Želeli bi razumeti tudi načrtovanje in izvedbo notranjih kontrol podjetja. Revizorji naj bi razložili, kako so prišli do določenih sodb, ocen in odločitev. Predvsem želijo torej razumeti metodologijo, po kateri se opravlja revizija, saj so mnenja, da bi njeno razkritje pozitivno vplivalo na vrzel med pričakovanji javnosti in revizorjev. Treba bi bilo tudi izboljšati komunikacijo med revizorji in vlagatelji, vendar se čas med končanim letom

in izdajo mnenja ne bi smel zmanjšati. S tem bi namreč zmanjšali čas, ko revizor zbira in analizira informacije, kar bi lahko povzročilo tveganje nižje kakovosti opravljene revizije.

Javni organi so mnenja, da ponudba nerevizijskih storitev povečuje znanje revizorja o podjetju in s tem tudi kakovost, zato bi bilo treba presoјati od primera do primera. Prepoved ponujanja nerevizijskih storitev bi imela pozitiven učinek na zaznavo tretjih strani o revizorjevi neodvisnosti. Vendar raziskave kažejo, da nimajo vse nerevizijske storitve negativnega učinka na zaznavanje neodvisnosti. Za nekatere storitve pa bi bila potrebna prepoved, predvsem gre za svetovalne storitve, ki nimajo sinergijskega učinka na delo revizorja. Po njihovem mnenju morajo bralci revidiranih finančnih izkazov verjeti v revizorjevo neodvisnost. Notranja delitev revizijskih in nerevizijskih storitev znotraj ene revizijske hiše ne povečuje zaznave neodvisnosti. Pri postavljanju pravil glede nudenja nerevizijskih storitev bi se lahko uporabila 3 načela Komisije za vrednostne papirje iz ZDA:

- revizor ne bi smel revidirati svojega dela,
- revizor ne sme delovati v funkciji posloводства,
- revizor ne sme delovati v svetovalni vlogi za revidirano podjetje.

Javni organi niso bili za enoznačno rešitev glede imenovanja in plačila revizorjev. Predlagali so dve različni rešitvi. Imenovanje in plačilo revizorjev bi moralo biti v domeni revizijske komisije, ki je neodvisna od posloводства. Glede imenovanja revizorja s tretje strani pa so mnenja, da bi bila ta rešitev primerna za podjetja javnega interesa. V ZDA že obstaja praksa, kjer ima regulativni organ »pravico veta«, kar predstavlja učinkovito kontrolo nad postopkom izbire revizorja.

Javni organi so mnenja, da skupne revizije niso rešitev za problem koncentracije in za bolj dinamičen trg. Pri skupnih revizijah se namreč odpira veliko vprašanj glede odgovornosti, razlike v stopnji obremenitve in revizijskem pristopu. Prav tako bi se lahko zgodilo, da bi bilo delo opravljeno s strani enega večjega revizijskega podjetja, ki se lahko zanaša le na svoje omrežje in svojo delovno silo, da revidira podjetje kot celoto, še posebej pri mednarodnih podjetjih. V takih okoliščinah ne bi bilo pozitivnih učinkov združenih revizij.

3.5 Podjetja; pripravljavci računovodskih izkazov

Ta skupina je mnenja, da revizorji ne bi smeli pripravljati poročil o finančnem stanju podjetij, saj bi s tem transformirali revizorjevo mnenje v bonitetno oceno. Revizorjeva naloga bi morala temeljiti na zagotovitvi o historičnih podatkih podjetja, pri čemer naj bi si bralci poročila pomagali z drugimi analizami zunaj revizorjevega obsega dela. Pripravljavci izkazov so v zadnjih letih opazili premik poudarka revizorjev iz standardnih izkazov podjetja (bilanca stanja, izkaz uspeha, izkaz denarnih tokov in izkaz gibanja kapitala) na skladnost poročanja z mednarodnimi standardi poročanja. Predlagajo torej, da

se revizija premakne nazaj k osnovam. Želeli bi si tudi okrepljenega dialoga in sprotne poročanja o odkritih zadevah kot na primer o primernosti uveljavljenih notranjih kontrol. Izpostavili so tudi kritiko, da se revizorji preveč spuščajo v področje davkov in premalo osredotočajo na pošten in resničen prikaz računovodskih izkazov. Poudarili so, da bi bilo treba prevetriti tudi vlogo regulatorjev revizorjev. V današnjem času se revizorji predvsem osredotočajo na zadeve, ki so v postopku revizije zahtevane od regulatorjev. S tem se niža kakovost revizijskega dela, saj je fokus preusmerjen na pregled skladnosti z mednarodnimi standardi poročanja namesto uporabe strokovne presoje. Kar se tiče metodologije, so mnenja, da bi jo bilo treba bolje predstaviti in razložiti javnosti, vendar ne bi smela biti vključena v poročilo revizorja. Problematiko »črno belega« mnenja bi reševali z več kategorijami različnih mnenj. V mnenje bi vključili tudi razširjen odstavek o načrtovanju in delu revizije, kjer bi opisali svojo metodologijo dela.

Podjetja ne nasprotujejo novemu konceptu skupnih revizij, če bi bil sistem dobro uravnotežen, dobo pripravljen in bi vključeval jasne zahteve. Medtem ko določeni pripravljavci računovodskih izkazov vidijo predvsem prednost v večji transparentnosti v odnosu do posloводства, se drugim zdi, da bi to močno povečalo stroške revizije. Enotni so, da so štiri oči bolje od dveh, vendar Komisiji predlagajo, da bi francoski model postal opcijski in ne obvezen.

4 NADALJNI UKREPI EK

EK je torej pričela z Zeleno knjigo, katere namen je bila odprta diskusija glede novosti v reviziji. Po posvetovanju z zainteresiranimi stranmi, ki so opisane v tretjem poglavju, je organizirala konferenco na visoki ravni o reviziji, s katero je omogočila dodatno izmenjavo informacij. Evropski parlament je 13. septembra 2011 kot odziv na zeleno knjigo EK sprejel samoiniciativno poročilo v zvezi s tem vprašanjem in EK pozval, naj zagotovi preglednejši in konkurenčnejši revizijski trg. Evropski ekonomsko-socialni odbor (EESO) je podobno poročilo sprejel 16. junija 2011. Na ta vprašanja so bile opozorjene tudi države članice na srečanju Odbora za finančne storitve 16. maja 2011 in na srečanju Revizijskega regulativnega odbora 24. junija 2011.

Tako je EK 30. 11. 2011 sprejela Predlog o spremembah direktive o obveznih revizijah, ki se bo uporabljal hkrati s predlogom Uredbe o posebnih zahtevah v zvezi z obvezno revizijo subjektov javnega interesa. Zahteve v zvezi z ustanovitvijo (npr. zahteve v zvezi s podelitvijo dovoljenj revizorjem/registracijo revizorjev) in njihove spremembe ureja Direktiva, posebne dodatne zahteve v zvezi z izvajanjem obvezne revizije subjektov javnega interesa pa so določene v Uredbi. Oba predloga sta del sedanje regulativne reforme na različnih področjih finančnega sektorja.

V nadaljevanju so povzete glavne spremembe Predloga direktive (Evropski parlament in Svet, 2011, str. 4-7):

- **sprememba pravil o lastništvu**

Predlog Direktive o obveznih revizijah zadeva liberalizacijo pravil revizijskih podjetij o lastništvu. Direktiva o obveznih revizijah trenutno zahteva, da imajo večino volilnih pravic v revizijskem podjetju aktivni računovodski revizorji z licenco. V predlagani spremembi ta zahteva ni več določena, države članice pa ne smejo zahtevati, da imajo najmanjši del kapitala ali volilnih pravic v revizijskem podjetju zakoniti revizorji ali revizijska podjetja. Kljub temu pa se v novem členu ohrani obstoječa zahteva, da večino članov upravnega ali poslovnega organa revizijskega podjetja predstavljajo revizijska podjetja ali zakoniti revizorji. Z omogočitvijo širšega lastništva se bo tako olajšal dostop revizijskih podjetij do kapitala, zaradi česar se bo lahko povečalo število ponudnikov revizijskih storitev in spodbujalo vstop novih subjektov na trg, vključno prek širšega zbiranja kapitala na javnih trgih.

- **»potni list« za revizijska podjetja**

Predlog Direktive bi revizijskim podjetjem omogočil izvajanje obveznih revizij v državah članicah, ki niso države članice, v katerih so pridobili dovoljenje, če ima ključni revizijski partner, ki vodi revizijo, dovoljenje za revizorja v zadevni državi članici. Tako bi se zmanjšala obremenitev, ki je posledica številnih postopkov za izdajo dovoljenj, hkrati pa bi se omogočil nastanek evropskih revizijskih podjetij. Ko se bo dovoljenje pridobilo v matični državi članici, bo lahko država članica gostiteljica kljub temu zahtevala določeno obliko registracije revizijskih podjetij iz drugih držav članic.

- **»potni list« za zakonite revizorje**

Direktiva bo zakonitim revizorjem omogočala začasno ali občasno izvajanje storitev čezmejnih obveznih revizij. Pri tem ima država članica možnost, da zakonitemu revizorju, ki je pridobil dovoljenje v drugi državi članici, omogoči izbiro med prilagoditvenim obdobjem in preizkusom poklicne usposobljenosti, če želi takšen revizor ustanoviti stalno poslovno enoto v tej državi članici. Med prilagoditvenim obdobjem, ki se mora prosilcu ponuditi kot druga možnost ob preizkusu poklicne usposobljenosti, bi se zakonitemu revizorju pod nadzorom lokalnega revizorja dovolila izvedba obvezne revizije v državi članici, ki ni država članica, v kateri je pridobil dovoljenje. Prilagoditveno obdobje traja tri leta. V zvezi z nadzorom zakonitih revizorjev iz drugih držav članic je javni organ, ki bi bil odgovoren za status zakonitega revizorja in oceno usposabljanja med prilagoditvenim obdobjem, pristojni organ države članice gostiteljice.

- **revizijski standardi in revizijsko poročanje**

Z namenom povečanja kakovosti obveznih revizij, ki se izvajajo v EU, se v predlogu zahteva, da države članice zagotovijo izvajanje revizij s strani zakonitih revizorjev in revizijskih podjetij v skladu z mednarodnimi revizijskimi standardi.

- **nova pravila v zvezi s pristojnimi organi**

Direktiva o obveznih revizijah zdaj zahteva, da države članice za zakonite revizorje in revizijska podjetja organizirajo sistem javnega nadzora. V praksi to strokovnim organom omogoča, da so med drugim odgovorni za podelitev dovoljenj in registracijo zakonitih revizorjev ter revizijskih podjetij in za njihovo zunanje zagotavljanje kakovosti, preiskave in disciplinske ukrepe. Nova sprememba določa, da bo pristojni organ, odgovoren za javni nadzor, javni organ, ki bo hkrati odgovoren za podelitev dovoljenj, registracijo in zagotavljanje kakovosti. Za zagotovitev neodvisnega in učinkovitega izvajanja funkcij javnih organov za nadzor revizorjev morajo ti organi imeti tudi ustrezna pooblastila in vire za izvajanje preiskav ter dostop do ustreznih dokumentov zakonitih revizorjev ali revizijskih podjetij.

- **prepoved pogodbenih klavzul, ki vplivajo na imenovanje zakonitih revizorjev ali revizijskih podjetij**

V okviru imenovanja zakonitih revizorjev in revizijskih podjetij nova Direktiva prepoveduje klavzule, v skladu s katerimi tretja stran predlaga, priporoči ali zahteva, da revidirani subjekt imenuje določenega zakonitega revizorja ali revizijsko podjetje.

- **posebna pravila za obvezno revizijo malih in srednje velikih podjetij**

Kadar se revizija srednje velikih podjetij izvaja v skladu z zakonodajo EU, spremenjena direktiva od držav članic zahteva zagotovitev, da je način uporabe revizijskih standardov prilagojen velikosti in obsegu teh podjetij. Poleg tega morajo od te sorazmerne uporabe standardov uživati ugodnosti tudi mala podjetja, katerih računovodski izkazi se revidirajo bodisi zaradi nacionalne zakonodaje bodisi prostovoljno. Predlagani ukrep ne opredeljuje natančno, kako je treba izvajati sorazmerno uporabo standardov; o uporabi načela subsidiarnosti odločijo države članice. V primeru, da je malo ali srednje veliko podjetje subjekt javnega interesa, je treba poudariti, da se uporabijo določbe iz osnutka Uredbe o posebnih zahtevah v zvezi z obvezno revizijo subjektov javnega interesa.

Posebne dodatne zahteve v zvezi z izvajanjem obvezne revizije subjektov javnega interesa so določene v predlogu Uredbe Evropskega parlamenta in Sveta o posebnih zahtevah v zvezi z obvezno revizijo subjektov javnega interesa (v nadaljevanju Uredba). Razlog za izbiro uredbe je predvsem vezan na lastnosti tega sekundarnega akta EU. Direktiva je za vsako državo članico, na katero je naslovljena, zavezujoča glede cilja, ki ga je treba doseči, vendar nacionalnim organom prepušča izbiro oblike in metod za uresničitev ciljev EU v okviru notranjih pravnih redov držav članic. Uredba pa v nasprotju z direktivo dobi ob izdaji neposredno pravno veljavo v nacionalnih pravnih redih, se pravi, da ustvarja pravo, ki se nemudoma uporabi v vseh državah članicah enako kot nacionalni zakon, in to brez vsakršnega posredovanja nacionalnih oblasti (Borchardt, 2011, str. 85). Zato se je EK odločila za kombinacijo prenovljene direktive in uredbe, saj se bo s tem izognila težavam v zvezi s poznim prenosom zakonodaje v državah članicah. Poleg tega uredba zagotavlja najvišjo raven usklajenosti: obvezne revizije bi se v vseh državah članicah izvajale v skladu s skoraj enakimi pravili.

V nadaljevanju povzemam novosti, ki jih prinaša Predlog uredbe (Evropski parlament in Svet, 2011):

- **neodvisnost in izogibanje nasprotju interesov**

Nekdanji revizorji, ključni revizijski partnerji ali njihovi zaposleni ne smejo v dveh letih po koncu revizijskega posla prevzeti pomembnega vodstvenega položaja v revidiranem subjektu, postati član revizijske komisije revidiranega subjekta, postati neizvršni član upravnega organa ali postati član nadzornega organa revidiranega subjekta.

Plačila za opravljanje povezanih storitev finančne revizije za revidirani subjekt ne smejo znašati več kot 10 % plačil za revizijske storitve, ki jih plača navedeni subjekt. Poleg tega je treba uporabiti ustrezne zaščitne ukrepe, kadar skupna plačila za revizijske storitve in za povezane storitve finančne revizije, ki jih subjekt javnega interesa plača revizorju, predstavljajo znaten delež njegovih skupnih letnih plačil.

Zakoniti revizor, revizijsko podjetje ali član mreže revizijskega podjetja določenih nerevizijskih storitev (ki so v svojem bistvu nezdružljive z neodvisno funkcijo zastopanja javnega interesa, ki jo ima revizija), ne bo smel opravljati v nobenem primeru, za ostale nerevizijske storitve, ki v svojem bistvu niso nezdružljive z revizijskimi storitvami, pa velja, da je revizijska komisija ali pristojni organ pooblaščen, da glede na dane okoliščine oceni, ali se jih lahko nudi revidiranemu subjektu. Vendar bo lahko opravljal povezane storitve finančne revizije. Poleg tega morajo velika revizijska podjetja v okviru svojega poslovanja izvajati zlasti obvezno revizijo, pri čemer jim bo opravljanje nerevizijskih storitev prepovedano. Pred sprejetjem ali nadaljevanjem posla mora revizor oceniti vse morebitne nevarnosti za svojo neodvisnost in revizijski komisiji potrditi svojo neodvisnost.

- **izvajanje obvezne revizije**

Uredba določa, da mora revizor sprejeti potrebne ukrepe za pripravo mnenja, ali računovodski izkazi zagotavljajo resničen in pošten vpogled ter ali so pripravljeni v skladu z ustreznim okvirom računovodskega poročanja. V nasprotju s predlogi, opisanimi v drugem poglavju, ne vključuje zagotovila o prihodnji sposobnosti preživetja revidiranega subjekta ali navedbe o pretekli ali prihodnji učinkovitosti ali uspešnosti vodenja poslovanja subjekta s strani upravnega ali poslovnega organa.

Določene so osnovne zahteve za izvajanje obvezne revizije. Revizijsko podjetje mora imenovati vsaj ključnega revizijskega partnerja, ki mora aktivno sodelovati pri izvajanju obvezne revizije. Dodeliti je treba tudi zadostna sredstva. Voditi je treba računovodsko evidenco stranke in pripraviti revizijski spis. Poleg tega mora revizor zagotoviti pravilno uporabo organizacijskih zahtev.

Revizor/revizijsko podjetje mora pred predložitvijo revizijskega poročila izvesti pregled notranjega obvladovanja kakovosti. Pregled mora izvesti revizor, ki ne sodeluje pri izvajanju obvezne revizije, s katero je povezan pregled notranjega obvladovanja kakovosti.

- **revizijsko poročanje**

V razširjeni vsebini revizijskega poročila, ki je razkrito javnosti, so pojasnjeni uporabljena metodologija, zlasti v kakšnem obsegu je bila bilanca stanja preverjena neposredno ter v kakšnem obsegu je bilo izvedeno preskušanje sistema in skladnosti, stopnje pomembnosti, uporabljene za izvajanje revizije, ključna področja tveganja za pomembne napačne navedbe računovodskih izkazov, ali je bila obvezna revizija namenjena odkrivanju goljufije ter v primeru mnenja s pridržkom, negativnega mnenja ali odklonitve mnenja razlogi za takšno odločitev. V revizijskem poročilu morajo biti pojasnjena tudi odstopanja pri vrednotenju preskušanja podatkov in skladnosti v primerjavi s prejšnjim letom. Poleg tega mora revizor pripraviti daljše in podrobnejše poročilo za revizijsko komisijo. V tem poročilu so navedene podrobnejše informacije o izvedeni reviziji, stanju samega podjetja (npr. časovna neomejenost poslovanja) in ugotovitvah revizije, vključno s potrebnimi obrazložitvami. V tem dodatnem poročilu je revizijski komisiji predstavljeno (in utemeljeno) tudi izvedeno revizijsko delo. To daljše poročilo se predloži revizijski komisiji in vodstvu revidiranega subjekta, vendar se ne objavi javno (glede na to, da vključuje poslovne skrivnosti in morebitne cenovno občutljive informacije). Vendar mora revizor to poročilo na zahtevo predložiti pristojnemu organu.

- **razkrivanje finančnih informacij revizijskih družb**

Revizorji bodo morali razkriti finančne informacije, zlasti skupni promet, razdeljen na plačila za revizijske storitve, ki jih plačajo subjekti javnega interesa, plačila za revizijske storitve, ki jih plačajo drugi subjekti, in plačila za druge storitve. Razkriti morajo tudi finančne informacije na ravni mreže, v katero so vključeni.

- **imenovanje zakonitih revizorjev ali revizijskih podjetij**

Da se okrepita neodvisnost in sposobnost revizijske komisije, jo morajo sestavljati neizvršni člani, pri čemer mora imeti vsaj en član izkušnje in znanje na področju revizije, drug član pa na področju računovodstva in/ali revizije. Predlog za imenovanje revizorja na skupščini delničarjev mora temeljiti na priporočilu revizijske komisije. Priporočilo mora vedno vsebovati obrazložitev predlagane odločitve, razen kadar gre za obnovitev revizijskega posla, mora priporočilo vključevati tudi vsaj dve možnosti (razen obstoječega revizorja), pri čemer mora revizijska komisija ustrezno utemeljiti izbiro ene od možnosti. Revizijska komisija mora priporočilo predložiti po končanem ustreznem razpisnem postopku.

Za obravnavanje nevarnosti domačnosti, ki nastane, ker revidirano podjetje pogosto imenuje in ponovno imenuje isto revizijsko podjetje več desetletij zapored, sta s to Uredbo uvedena obvezna menjava revizijskih podjetij po največ šestih letih oziroma v izrednih okoliščinah največ osmih letih. Kadar subjekt javnega interesa imenuje dva ali več zakonitih revizorjev ali revizijskih podjetij, lahko tako sodelovanje traja največ devet let, v izrednih okoliščinah pa je to trajanje lahko podaljšano na dvanajst let. Uredba določa tudi obdobje mirovanja, po katerem lahko revizijsko podjetje znova izvaja obvezno revizijo istega subjekta.

- **nacionalni pristojni organ za nadzor nad revizorji**

Vsaka država članica mora imenovati pristojni organ, odgovoren za nadzor revizorjev in revizijskih podjetij, ki izvajajo revizijo subjektov javnega interesa. Naloge pristojnih organov vključujejo:

- opravljanje pregledov zagotavljanja kakovosti izvedenih obveznih revizij. Ti pregledi morajo biti sorazmerni z obsegom in razsežnostjo dejavnosti pregledanega revizorja;
- preiskovanje za odkrivanje, popravljanje in preprečevanje neustreznih obveznih revizij subjektov javnega interesa;
- spremljanje razvoja na trgu za opravljanje storitev obvezne revizije za subjekte javnega interesa;
- redno spremljanje morebitnih nevarnosti za nemoteno delovanje velikih revizijskih podjetij, vključno s tveganji zaradi visoke koncentracije, in pozivanje velikih revizijskih podjetij, da pripravijo načrt ukrepov ob nepredvidljivih dogodkih za obravnavanje takšnih nevarnosti;
- pregledno izvajanje svojih dejavnosti, vključno z objavo poročil o posameznih pregledih zagotavljanja kakovosti.

- **sodelovanje med nacionalnimi in evropskimi nadzornimi organi**

V skladu z Uredbo morajo pristojni organi na ravni EU sodelovati v okviru ESMA, s čimer se nadomesti sedanji mehanizem sodelovanja na ravni EU v okviru Evropske skupine organov za nadzor revizorjev (EGA OB). ESMA že deluje na področju revizije (in računovodstva) v zvezi s subjekti javnega interesa, pri čemer pravni okvir določa, da morajo ESMA, Evropski bančni organ (EBA) ter Evropski organ za zavarovanja in poklicne pokojnine (EIOPA) na področju revizije sodelovati v okviru skupnega odbora. ESMA mora ustanoviti stalni notranji odbor, v katerega morajo biti vključeni vsaj nacionalni pristojni organi. ESMA mora izdati smernice glede več vprašanj: na primer glede vsebine in predložitve revizijskega poročila in dodatnega poročila revizijski komisiji, nadzornega delovanja revizijske komisije ali izvajanja pregledov zagotavljanja kakovosti.

Uvedeno je »prostovoljno« vseevropsko potrjevanje kakovosti revizije za povečanje prepoznavnosti, priznavanja in ugleda vseh revizijskih podjetij, ki so sposobna

izvajati visokokakovostne revizije subjektov javnega interesa. ESMA mora objaviti zahteve za pridobitev potrdila, vključno z vsemi upravnimi posledicami in pristojbinami. Nacionalni pristojni organi morajo sodelovati pri proučitvi vlog za podelitev potrdila. Pristojni organi morajo v zvezi s preiskavo in inšpekcijskimi pregledi na kraju samem obvestiti pristojni organ druge države članice, če ugotovijo, da se izvajajo ali so se izvajale dejavnosti, ki so v nasprotju z določbami Uredbe. Pristojni organ ene države članice lahko zahteva tudi, da pristojni organ druge države članice izvede preiskavo na svojem ozemlju. Poleg tega lahko ESMA na zahtevo enega ali več pristojnih organov ustanovi kolegije pristojnih organov za lažje izvajanje nekaterih nalog.

5 ANALIZA MNENJ POOBLAŠČENIH REVIZORJEV IZ SLOVENIJE

V empiričnem delu magistrskega dela povzamem odgovore zaposlenega poslovodstva v enem izmed velikih revizijskih podjetij v Sloveniji. Med sodelujočimi je bil izveden globinski intervju, s katerim sem želela raziskati mnenja pooblaščenih revizorjev o obstoječem stanju revizijske stroke in predlagano reformo. V Prilogi 1 se nahajajo vprašanja, ki so jim bila zastavljena v zvezi z omenjeno tematiko. Namen tega dela je predstaviti mnenja zaposlenih z dolgoletnimi izkušnjami v tej stroki in analizirati njihove odgovore glede reformne tematike.

5.1 Presoja vloge revizorja in izboljšav

Vsi intervjuvani pooblašчени revizorji so mnenja, da dosedanja vloga revizorja služi svojemu namenu. Na očitek, ki ga ima javnost glede nemodificiranih mnenj so odgovarjali različno. Največji problem vidijo v dejstvu, da so pritiski na revizorja s strani trga (cenovni pritiski) in posledično tveganje za izgubo posla previsoki. Posledično pride do pomanjkanja znanja zaradi prehitro opravljenih revizij. Eden izmed revizorjev je izpostavil tudi, da je prišlo do prevelikega števila (neupravičeno) nemodificiranih mnenj zaradi ohranjanja podjetij »na rob« pri življenju, saj bi z morebitnimi pridržki in pojasnjevalnimi odstavki lahko podjetja pahnili v še večjo krizo.

Revizorji so odgovarjali tudi na vprašanje o vrzeli med lastniki in vlagatelji ter revizorji na drugi strani. Večina se jih strinja, da lastniki ne poznajo namena revizije in niso seznanjeni z delom, ki je v domeni revizorja. Eden izmed revizorjev odgovarja, da lastniki niso seznanjeni z revizijskimi standardi in obsegom revizijskega dela. Izpostavljen je bil problem »sprejemljivega zagotovila«, ki je lastnikom nerazumljiv, saj naj bi imeli previsoka pričakovanja do revizorjev. Pri tem so izpostavili še problematiko pričakovanja lastnikov glede storitev, ki niso vključene v revizijo računovodskih izkazov (svetovanje, priporočila). Stanje se po mnenju revizorjev izboljšuje preko revizijskih komisij, saj je nujno potrebna komunikacija med lastniki in revizorji. Vrzel bi torej zmanjšali preko

izobraževanja lastnikov o delu revizorja in preko medsebojne komunikacije glede pričakovanj z obeh smeri.

Odgovori glede razširitve mnenja so bili različni. V intervjuju so jim bile predstavljene štiri možnosti iz drugega poglavja možnih rešitev. Najbolj jim je bila všeč ideja z obveznim pojasnjevalnim odstavkom, ki bi poudaril najpomembnejše zadeve v računovodskih izkazih. Prednosti vidijo predvsem v precej podobni obliki, kot so dosedanja mnenja, prav tako bi bila s tem zagotovljena primerljivost med revizijskimi poročili, saj standardi določajo, kaj vse mora biti zajeto med pojasnjevalnimi odstavki. Drugi so odgovarjali, da lahko revizor že sedaj po veljavnih standardih po lastni presoji dodaja pojasnjevalne odstavke. Odstavki so sicer stvar revizorjeve presoje, vendar praksa kaže, da v vsakem mnenju niso potrebni. Ocene in politike so sestavni del poročila in tako stvar posloводства. Predlog o nadomestitvi mnenja z dokumentom, ki bi vključeval podatke o reviziji, kot so določitev ključnih tveganj, razpravo o politikah in ocenah podjetja ter opis morebitnih spornih zadev ter morebitnih dodatnih razkritjih, ki jih družba v letnem poročilu ne razkriva, je bil sprejet precej negativno. Glavni očitki so bili predvsem vezani na povečanje revizorjeve odgovornosti. Izpostavljen je bil tudi problem preveč »različnih« mnenj med revizijskimi družbami glede vsebine in dolžine. Prav tako so mnenja, da glede na subjektivnost še vedno ni nujno, da bi revizor izpostavil vse, kar zanima bralce. Problem vidijo tudi v morebitnem razkrivanju poslovnih skrivnosti, ki niso namenjene širši javnosti. Spet drugi pa so bili mnenja, da sedanje mnenje zadostuje, saj bi vsaka razširitev pomenila dodatno odgovornost revizorja, s poročanjem bi nastalo več dela za revizorja, s tem pa bi se morale dvigniti cene.

Glede predlagane rešitve imenovanja in plačila revizorjev s strani tretje osebe so mnenja precej podobna. Menijo namreč, da bi to pomenilo korak nazaj pri razvoju stroke. Glede na sedanje delovanje države so namreč precej skeptični glede kakovosti upravljanja tovrstnih storitev s strani države. Menijo, da je revizija v interesu lastnikov, ne v interesu tretje institucije. Menijo, da bi v tem primeru prišlo do nepravične obravnave revizijskih družb, prav tako bi težko zagotovili njihovo konkurenčnost.

5.2 Neodvisnost

V nadaljevanju so povzeti odgovori, ki se nanašajo na revizorjevo neodvisnost. V intervjuju so bili vprašani o prednostih, ki bi jih prinesla popolna prepoved nerevizijskih storitev. Te vidijo predvsem v zmanjšanju odvisnosti revizijske družbe od neke večje stranke, ki poleg cene za revizijo od stranke prejme dodatna plačila za opravljene dodatne storitve. Posledično je precej odvisna od teh strank, kar zmanjšuje neodvisnost. Pri svojem delu pa revizorji vidijo več slabosti omenjene omejitve. Menijo, da obstoječi revizor bolje pozna družbo in lahko v določenih okoliščinah opravi še kakšno storitev, ki nima nujno vpliva na računovodske postavke. Izpostavili so tudi cene skrbnih pregledov, saj so te večinoma višje, če revizor še ne pozna podjetja. Menijo tudi, da razna svetovanja na

različnih področjih lahko znižajo tveganje revizorja pri njegovem delu. Z nudenjem nerevizijskih storitev dobijo revizorji tudi vpogled v poslovanje z drugega zornega kota, saj druge storitve širijo obzorje in dajejo drug pogled na računovodske izkaze. Izpostavili so tudi nerazkrivanje zaupnih informacij. V primeru, da družba pri svojem poslovanju poleg revizorju informacije razkriva še drugim svetovalnim družbam, se poveča tveganje razkritja informacij.

Vsi revizorji se strinjajo z omejitvijo maksimalnih plačil s strani ene stranke za povečanje neodvisnosti. To bi pomenilo, da revizijska družba ne more biti življenjsko odvisna od ene same stranke. Odvisnost od ene stranke po njihovem mnenju povečuje možnost podkupovanja, izsiljevanja, podrejanj željam stranke, saj gre za preživetje revizijske družbe kot take.

O tematiki obvezne rotacije se revizorji strinjajo, da je potrebna, saj pridejo novi pari oči, ki lahko pozitivno prispevajo k pogledu na revizijo. Vendar pa so zelo kritični do revizij, ki se izvajajo le eno leto, saj so mnjenja, da se prvo leto porabi v povprečju 40 % več ur kot v prihodnjih letih. Potreben čas za najbolj optimalno poznavanje stranke so ocenili na približno triletno obdobje. Eden od revizorjev je izpostavil tudi visoko fluktuacijo zaposlenih v revizijskih družbah. Posledično rotacija nima tako velikega vpliva. V praksi obstaja zelo malo možnosti, da bi član revizijske ekipe na projektu delal več kot 3 leta.

5.3 Koncentracija

S predlogom konzorcija, kot možne iniciative za povečanje razgibanosti trga, se revizorji ne strinjajo, saj so mnjenja, da bi tovrstno skupno delo povzročilo preveč stroškov in preveč ukvarjanja enega revizorja z drugim. Prav tako so mnjenja, da bi v tem primeru obstajal sistem solidarne odgovornosti in bi večji odgovarjal tudi za delo manjšega, ki pa po njihovem mnenju nima zadostnega znanja.

Intervjuvani revizorji so glede pogojevanja odobritve posojil z izbiro revizorja povedali, da se redko srečujejo s tovrstnimi klavzulami, večinoma v zelo velikih podjetjih. V klavzulah ne vidijo nič slabega, saj po njihovem mnenju takšnih podjetij manjše revizijske družbe z omejenim naborom zaposlenih niti niso možne revidirati. Po njihovem zainteresirana tretja oseba, na primer banka, s tem poskrbi za večjo kakovost revizije in se s tem zaščiti. Take klavzule so stvar poslovnega odnosa in zniževanja tveganj finančne institucije.

Vsi vprašani so se strinjali, da združevanje manjših revizijskih družb ne bi pomembno vplivalo na zmanjšanje koncentracije. Na drugi strani vidijo druge prednosti, ki bi jih tovrstno združevanje prineslo za male družbe, in sicer so mnjenja, da bi se povečala strokovnost, saj bi bila izmenjava znanj večja. Prav tako bi manjša podjetja z združenimi moči lahko investirala v razvoj metodoloških pripomočkov.

5.4 Evropski potni list in certifikat kakovosti

Glede evropskega potnega lista so bili revizorji nekoliko skeptični, saj so mnenja, da je poznavanje lokalne zakonodaje nujno in nepoznavanje te predstavlja previsoko tveganje za podpis mnenja. Inicijativo za Evropski certifikat kakovosti sprejemajo pozitivno, bojijo se le, da bi bila certificirana le velika štirica, kar pa ne bi prispevalo k boljši zaznavi manjših revizijskih družb. Vprašani so bili tudi po merilih, ki naj bi jih družbe izpolnjevale. Med njimi so se največkrat pojavili učinkovit sistem notranjega nadzora, sistem notranjih izobraževanj, število izrečenih ukrepov (opominov), reference revidiranja različnih družb, število licenc, strokovnost osebja ter raznolikost znanj (revizorji, strokovnjaki za informacijsko tehnologijo in veščaki).

SKLEP

Pri pisanju magistrskega dela ugotovim, da se nekatere revizijske dileme rešujejo že vrsto let, pri čemer je zelo težko najti enoznačno rešitev. Gre predvsem za problematiko koncentracije in neodvisnosti.

Koncentracija je zelo problematična za mala in srednje velika revizijska podjetja, ki težko vstopajo na trg zaradi omejenosti svojih virov. Prav tako je problematična za velika podjetja, ki nimajo velike izbire revizorja. Nov predlog zakonodaje naj bi problem reševal preko prepovedi klavzul, v skladu s katerimi tretja stran zahteva, da revidirano podjetje imenuje določenega revizorja. Drugi predlog se nanaša na liberalizacijo pravil revizijskih podjetij o lastništvu, ki naj bi olajšalo dostop revizijskih podjetij do kapitala, zaradi česar se bo lahko povečalo število ponudnikov revizijskih storitev in spodbujalo vstop novih subjektov na trg. Ostalih predlogov, ki so opisani znotraj drugega poglavja, EK ni upoštevala. Po mojem mnenju je ta problem najtežje rešljiv, saj so velika štiri revizijska podjetja prevelika, da bi se koncentracija na revizijskem trgu v kratkem času zmanjšala, saj obstaja majhna verjetnost za razpustitev katerega koli od omenjenih podjetij.

Neodvisnost je kljub neštetim zakonskim omejitvam in različnim kodeksom še vedno tvegana v revizijskem poklicu. S popolno prepovedjo nerevizijskih storitev se ne strinjajo revizorji kot tudi pripravljavci računovodskih izkazov, saj za revizorje nudenje teh predstavlja konkurenčno prednost in jim nudi vpogled v podjetje tudi iz drugih zornih kotov, medtem ko za podjetja izbira revizorja za opravljanje več storitev predstavlja najbolj udobno možnost. EK je v Predlogu uredbe prepovedala nerevizijske storitve, ki so v svojem bistvu nezdržljive z neodvisno funkcijo zastopanja javnega interesa, ki jo ima revizija. Gre za precej ohlapno pravilo, vendar je SIR objavil Katalog prepovedanih nerevizijskih storitev, ki je do oktobra 2012 v razpravi. V Predlogu so določili mejo plačil povezanih storitev, saj ta ne bo smela presegati 10 % plačil za revizijske storitve. V Predlogu so določili tudi obvezno menjavo revizijskih podjetij po največ 6 letih, kar bo gotovo zmanjšalo nevarnost domačnosti.

Vrzel med pričakovanji vlagateljev in lastnikov se bo zmanjšala preko razširjenega revizijskega poročila, kjer bodo pojasnjeni metodologija, obseg revizijskega preizkušanja kontrol in podatkov ter ključna področja tveganja. Kakšen vpliv bo imel nov sistem poročanja na ceno revizijskih storitev, še ni jasno.

EK bo evropski nadzor okrepila preko organizacije ESMA, ki bo ustanovila stalni notranji odbor, v katerega bodo vključeni vsi nacionalni pristojni organi. ESMA bo izdajala smernice glede več vprašanj: npr. glede vsebine in predložitve revizijskega poročila in dodatnega poročila revizijski komisiji, nadzornega delovanja revizijske komisije ali izvajanja pregledov zagotavljanja kakovosti. Naloga tega organa bo tudi podeljevanje »prostovoljnega« vseevropskega potrjevanja kakovosti revizije za povečanje prepoznavnosti, priznavanja in ugleda vseh revizijskih podjetij.

Področje enotnega trga in odpiranja možnosti za čezmejno delovanje revizorjev se bo urejalo preko »evropskega potnega lista za podjetja in zakonite revizorje«, saj je dosedanja zakonodaja precej omejujoča glede podeljevanja dovoljenj v drugih državah članicah EU.

Kot je razvidno iz zapisanega, se revizijska stroka sooča z novo reformo, ki bo prinesla precej novosti v sektor. Kakšni bodo resnični vplivi posameznih novosti na revizorje in revizijsko stroko, pa se bo izkazalo šele čez čas.

LITERATURA IN VIRI

1. Agencija za javni nadzor nad revidiranjem (2012). Naloge in pristojnosti. Najdeno 3. julija 2012 na spletnem naslovu http://www.anr.si/Naloge_in_pristojnosti_2/
2. American Antitrust Institute (2010). *Financial reform and the big 4 audit firms*. Najdeno 5. julija 2012 na spletnem naslovu <http://search.proquest.com/docview/189850289?accountid=16468>
3. Beer, L. (2011). A future predicted: Changing scope of the audit report. *Accountancy SA*, 2011.2 (1), 26–27
4. Borchardt, K. (2011). Osnove prava Evropske unije. *Urad za publikacije Evropske unije*. Najdeno 30. julija 2012 na spletnem naslovu <http://eur-lex.europa.eu/sl/editorial/abc.pdf>
5. Cabán, M. T., & Cammack, S. E. (2009). Audit firm concentration and competition: Effects of consolidation since 1997. *The Journal of Theoretical Accounting Research*, 5(1), 1–24.
6. Carcello, J., & Nagy, A. (2004). Audit Firm Tenure and Fraudulent Financial Reporting. *Auditing*, 23(2), 55–69.
7. Ciesielski, J., & Weirich, J. (2012). A New Audit Report. *The CPA Journal*, 82(2), 11–14.
8. Cullian, C. P., Du, H., & Zheng, X. (2012). Barriers to entry to the big firm audit market: Evidence from market reaction to switches to second Tier audit firms in the post-sox period. *Accounting Regulations*, 24(1), 6–14.
9. Dang L. (2004). Assessing Actual Audit Quality. Philadelphia: Drexel University.
10. Deloitte Touche Tohmatsu Limited (2010, 8. december). Response to European Commission Green Paper on »Audit Policy: Lessons from Crisis«. Najdeno 5. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://www.deloitte.com/view/en_GX/global/press/e21005491e4ec210VgnVCM3000001c56f00aRCRD.htm
11. Direktiva 2004/39/ES evropskega parlamenta in Sveta o trgih finančnih inštrumentov in o spremembah direktiv Sveta 85/611/EGS, 93/6/EGS in Direktive 2000/12/ES Evropskega parlamenta in Sveta ter o razveljavitvi Direktive Sveta 93/22/EGS. *Uradni list Evropske Unije* št. 145/1.
12. Direktiva 2006/43/ES evropskega parlamenta in Sveta o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze. *Uradni list Evropske Unije* št. 157/87.
13. ESCP Europe (2011, 9. november). Study on the effects of the implementation of the acquis on statutory audits of annual and consolidated accounts including the consequences on the audit market. Najdeno 7. julija 2012 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/other/full_study_en.pdf
14. Evropska komisija (2005). European Group of Auditors' Oversight Bodies (EGAOB). Najdeno 6. avgusta na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/egaob/index_en.htm
15. Evropska komisija (2008, 5. julij). Spremni dokument k priporočilu Komisije o omejevanju civilne odgovornosti zakonitih revizorjev in revizijskih podjetij: Povzeti

- ocene učinka. Najdeno 1. julija 2012 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/liability/summary_sl.pdf
16. Evropska komisija (2009). Consultation on Control Structures in Audit Firms and their Consequences on the Audit Market. Najdeno 3. julija 2012 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/market/consultation2008/summary_report_en.pdf
 17. Evropska komisija (2011, 4. februar). Summary of responses green paper audit policy: Lessons from the crisis. Najdeno 1. julija 2011 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2010/audit/summary_responses_en.pdf
 18. Financial Services Authority (2011, junij). A brief guide to the European Union and its Legislative Processes. Najdeno 1. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://www.fsa.gov.uk/pubs/other/guide_to_eu.pdf
 19. Francis, J. R., Richard, C., & Vanstraelen, A. (2009). Assessing France's Joint Audit Requirement: Are Two Heads Better than One? *Auditing: A journal of practice & theory*, 28(2), 25–63.
 20. Gautam, J.R. & Wynne A. (2011). Sharing of Responsibility, Knowledge and Skills through Joint Auditing. *International Journal of Governmental Financial Management*, 11(1), 84-88.
 21. Hassink, H., Meuwissen, R., & Bollen, L. (2010). Fraud detection, redress and reporting by auditors. *Managerial Auditing Journal*, 25(9), 861–881.
 22. Humphrey, C., Loft, A., & Woods, M. (2009). The global audit profession and the international financial architecture: Understanding regulatory relationships at a time of financial crisis. *Accounting, Organizations and Society*, 34(6–7), 810–825.
 23. Institute for European Integration Research (2009). The EU Financial Market Policy: Evolution, Innovation and Research Outlook. Najdeno 1. julija 2012 na spletnem naslovu <http://www.eif.oeaw.ac.at/downloads/workingpapers/wp2009-04.pdf>
 24. London Economics (2006). Study on the Economic Impact of Auditors' Liability Regimes. Najdeno 2. julija 2012 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/liability/auditors-final-report_en.pdf
 25. Mednarodna zveza računovodskih strokovnjakov (2011). *Letno poročilo organizacije International Federation of Accountants*. New York: International Federation of Accountants..
 26. Mednarodna zveza računovodskih strokovnjakov (2009). Clarity of IAASB Standards. Najdeno 1. julija 2012 na spletnem naslovu <http://www.ifac.org/auditing-assurance/projects/clarity-iaasb-standards-completed>
 27. Mednarodna zveza računovodskih strokovnjakov (b. l.). Organization Overview. Najdeno 28. julija 2012 na spletnem naslovu <http://www.ifac.org/about-ifac/organization-overview>
 28. Mednarodna zveza računovodskih strokovnjakov (2008). Kodeks etike za računovodske strokovnjake. Najdeno 12. julija 2012 na spletnem naslovu http://www.mf.gov.si/fileadmin/mf.gov.si/pageuploads/Javno_ra%C4%8Dunovodstvo/Predpisi/Dokumenti_EU/Kodeks_etike_rac_strokovnjaki.pdf

29. Odbor za mednarodne standarde revidiranja in dajanja zagotovil: Mednarodni standard obvladovanja kakovosti 1: Obvladovanje kakovosti v podjetjih, ki opravljajo revizije in preiskave računovodskih izkazov ter druge posle dajanja zagotovil in sorodnih storitev (2006). Najdeno 7. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/revizorji/dokumenti/msr/prirocnik_medn_objav/2009/mso_k_0_1.pdf
30. Mednarodni standard revidiranja in mednarodna stališča o revidiranju (2009). Mednarodni standard revidiranja 220: Obvladovanje kakovosti revizije računovodskih izkazov. Najdeno 1. julija 2012 na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/revizorji/dokumenti/msr/prirocnik_medn_objav/2009/msr_220.pdf
31. Mednarodni standard revidiranja in mednarodna stališča o revidiranju (2009). Mednarodni standard revidiranja 240: Revizorjeve naloge, povezane z obravnavanjem prevar pri reviziji računovodskih izkazov. Najdeno 6. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/revizorji/dokumenti/msr/prirocnik_medn_objav/2009/msr_240.pdf
32. Odbor modrecev (2001, 15. februar). Končno poročilo Odbora modrecev o regulaciji evropskega trga vrednostnih papirjev. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/securities/docs/lamfalussy/wisemen/final-report-wisemen_en.pdf
33. Odbor za mednarodne standarde revidiranja in dajanja zagotovil (2012). Improving the Auditor's Report. Najdeno 1. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://www.ifac.org/sites/default/files/publications/files/Auditor_Reporting_Invitation_to_Comment-final_0.pdf
34. Oxera (2007). Ownership rules of audit firms and their consequences for audit market concentration. Najdeno 1. julija 2012 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/market/oxera_report_en.pdf
35. Peterson, J. (2010). Market Concentration of the Big Four Audit Firms: The Feasibility of a Suggested Trade. Najdeno 25. julija 2012 na spletnem naslovu <http://www.jamesrpeterson.com/home/2010/01/market-concentration-of-the-big-four-audit-firms-the-feasibility-of-a-suggested-trade-divestiture-fo.html>
36. Piot, C. (2007). Auditor Concentration in a Joint-Auditing Environment: The French Market 1997–2003. *Managerial Auditing Journal*, 22(2), 161–176.
37. Evropski parlament in Svet (2011, 11. november). Predlog Direktive Evropskega parlamenta in Sveta o spremembi Direktive 2006/43/ES o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze. Najdeno 1. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/reform/directive_sl.pdf
38. Evropski parlament in Svet (2011, 11. november). Predlog Uredbe Evropskega Parlamenta in Sveta o posebnih zahtevah v zvezi z obvezno revizijo subjektov javnega interesa. Najdeno 1. julija 2012 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/reform/regulation_sl.pdf
39. Priporočilo Komisije o omejevanju civilne odgovornosti zakonitih revizorjev in revizijskih podjetij. *Uradni list Evropske Unije* št. 162/39.

40. Public Company Accounting Oversight Board (2011, 21. junij). Concept release on possible revisions to PCAOB Standards related to reports on audited financial statements and related amendments to PCAOB Standards. Najdeno 15. junija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket034/Concept_Release.pdf
41. Ruffin, R. J. (2009). *Oligopoly*. Princeton: Princeton University Press.
42. Saxena, R. G., Srinivas, K., Rai, U., & Rai, S. M. (2010). *Auditing and Business Communications*. Mumbai: Himalaya Publishing House.
43. SDA Bocconi School (2005, 30. september). *The audit Firm Rotation Rule*. Najdeno 5. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CFMQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.sda-bocconi.it%2Ffiles%2Fricerca1_conclude_FOQLPKQ6QMGC8E19WPT5Q01200656923.pdf&ei=HCQeUN20JYnatAaj-YDAAQ&usg=AFQjCNGJhnXzpdNQVsh5BquPrCJiPf_oYw&sig2=T-E-aUEQrKbtA5tbtigGow
44. Sikka, P. (2004). Some questions about the governance of auditing firms. *International Journal of Disclosure and Governance*, 1(2), 186–199.
45. Sikka, P., Filling, S., & Liew, P. (2009). The audit crunch: Reforming auditing. *Managerial Auditing Journal*, 24(2), 135–155.
46. Skupina za nadzor (2012). Public consultation on the governance with special focus on organisational aspects, funding, composition and the roles) of the Monitoring Group, the PIOB and the standard setting boards and Compliance Advisory Panel operating under the auspices of IFAC. Najdeno 3. julija 2012 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/consultation-ifac-paper_en.pdf
47. Slovenski inštitut za revizijo (1994). Kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev. Najdeno 11. julija 2012 na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/revizorji/dokumenti/kodeks_poklicne_etike_zr.pdf
48. Slovenski inštitut za revizijo (2011). Katalog prepovedanih storitev revizijskih družb. Najdeno 1. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/revizorji/dokumenti/Katalog_prepovedanih_storitev-JR.pdf
49. Šulc, E. (2006). *Primerjalna preučitev javnega nadzorstva nad revizorji*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta Ljubljana.
50. United States General Accounting Office (2003). Mandated Study on Consolidation and Competition. Najdeno 1. julija 2012 na spletnem naslovu <http://www.gao.gov/new.items/d03864.pdf>
51. Uredba (ES) št. 1060/2009 evropskega parlamenta in Sveta o bonitetnih agencijah. *Uradni list Evropske Unije* št. 302/1.
52. Zakon o revidiranju. *Uradni list RS* št. 65/2008-UPB1.
53. Zveza evropskih računovodij (2011). Future Supervision of the Audit Profession – Further Cooperation. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <http://www.fee.be/fileupload/upload/Briefing%20Paper%2001%20Future%20Supervision%20of%20the%20Audit%20Profession%20110630620117226.pdf>

Priloga 1: Kvalitativna odprta vprašanja intervjuja

1. Ali menite, da dosedanja vloga revizorja služi svojemu namenu?
2. Zakaj je po vašem mnenju v času krize prišlo do velikega števila nemodificiranih revizijskih mnenj za podjetja, ki so že bila v velikih finančnih težavah?
3. Ali menite, da so pričakovanja lastnikov/vlagateljev glede revizijskega dela previsoka? Na kakšen način bi lahko zmanjšali vrzel med pričakovanji lastnikov in revizorjev?
4. Ali se vam zdi ideja o razširitvi revizorjevega mnenja ustrezna? Katera od predlaganih možnosti se vam zdi najbolj ustrezna?
5. Kakšno je vaše mnenje glede predlagane rešitve imenovanja in plačila revizorjev?
6. Kakšne so po vašem mnenju prednosti/slabosti popolne prepovedi nerevizijskih storitev za revizijske družbe? Do katere meje se vam zdi sprejemljivo nudenje nerevizijskih storitev oz. katerih?
7. Kakšno je vaše mnenje glede določitve maksimalnih plačil s strani ene stranke? Ali se bi neodvisnost s tem povečala?
8. Kakšno je vaše mnenje glede rotacije? Kakšna je po vašem mnenju izguba znanj ob rotaciji?
9. Za koliko je manjši prihranek prvo leto revidiranja stranke? Koliko let v povprečju je treba revidirati stranko, da se dodobra spozna delovanje družbe?
10. Kaj menite o prenovi sistema lastništva revizijskih družb (prednosti/slabosti)? Ali bi vnos tujega kapitala ogrozil revizorjevo neodvisnost?
11. Kašno je vaše mnenje o konzorciju? Ali obstajajo kakšne prednosti za večje revizijske družbe?
12. Ali se pogosto srečujete s klavzulami, ki pogojujejo imenovanje revizorja za odobritev posojila? Kaj menite o njihovi prepovedi?
13. Ali ste mnenja, da bi združitev manjših revizijskih podjetij zmanjšala koncentracijo na trgu? Kakšne prednosti/pomanjkljivosti vidite v tej rešitvi za manjša revizijska podjetja?

14. Ali menite, da bi evropski potni list za revizorje dejansko povečal mobilnost revizorjev? S kakšnimi ovirami se bi pri tem srečevali?
15. Ali menite, da bi t. i. evropski certifikat kakovosti pripomogel k boljši zaznavi manjših revizijskih podjetij? Katera so po vašem mnenju najpomembnejša merila (kriteriji) kakovosti, ki bi morala biti zajeta v takšnem certifikatu?